

บทที่ 8

ทฤษฎีสถานมผลึก

Crystal Field Theory

8.1 บทนำ

ทฤษฎีสถานมผลึกเป็นแบบจำลองทางทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นมาอธิบายความแตกต่างระหว่างสเปกตรัมของอะตอมหรืออิออนอิสระและอิออนในเมตริกซ์ของผลึก(crystalline matrices) เนื่องจากพบว่าสเปกตรัมที่คมและมีจำนวนมากของอิออนอิสระจะกลับกว้างขึ้นและมีจำนวนน้อยลงเมื่ออิออนนั้นอยู่ในสนามผลึก เฮช เบตเต(H. Bethe) ได้แสดงให้เห็นว่าถ้านำอิออนอิสระมาวางในสนามไฟฟ้าสถิตย์(electrostatic field) ซึ่งเกิดภายในผลึกอิออนิก(ionic crystal) แล้ว ระดับพลังงานของอิออนอิสระจะเป็นอย่างไร เขาพบว่าบางกรณีดีเจนเนอเรซี* (degeneracy) ของอิออนอิสระยังคงเหมือนเดิม แต่บางกรณีดีเจนเนอเรซีก็หายไป ปัจจัยที่ทำให้เป็นเช่นนั้นขึ้นกับรูปร่างทางเรขาคณิตของรูปผลึกที่เวดล้อมอยู่และเทอม(S, P, D, F, etc) ซึ่งฟังก์ชันคลื่นของอิออนอิสระนั้นสอดคล้องอยู่

ต่อมา การ์ริก(Garrick) ได้สาธิตให้เห็นว่าแบบจำลองอิออนิกดังกล่าวนี้ใช้ได้กับสารประกอบเชิงซ้อนโลหะทรานซิชันซึ่งประพฤติเสมือนกับการเกิดพันธะระหว่างอิออนโลหะตัวกลางและลิแกนด์ที่ล้อมรอบอยู่เป็นแรงทางไฟฟ้าสถิตย์เช่นเดียวกับผลึกอิออนิก สิ่งที่ต้องการ ก็คือการคำนวณทางปริมาณ (quantitative calculation) เพื่อหาการแยก (splitting) ของระดับพลังงานอันเนื่องมาจากสนามผลึก(crystal field) ดังกล่าว การกระจายของอิเล็กตรอนในออร์บิทัลต่างๆ ซึ่งมีระดับพลังงานต่างกัน ทำให้สามารถอธิบายสมบัติ

---

* ดีเจนเนอเรซี(degeneracy) : การที่ออร์บิทัลซึ่งมีเลขควอนตัมแม่เหล็ก (m_l) ต่างกัน แต่มีพลังงานเท่ากัน เช่น d-ออร์บิทัลทั้ง 5 เป็นต้น

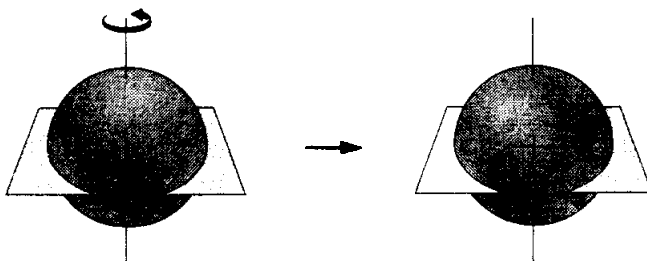
ทางแม่เหล็กและสเปกโตรสโคปี รวมทั้งโครงสร้างที่บิดเบี้ยว (distorted) ไป ตลอดจนสมบัติทางเทอร์โมไดนามิกส์และจลนศาสตร์เป็นต้น

8.2 สัญลักษณ์ทางทฤษฎีกลุ่ม(Group Theoretical Symbols)

เพื่อความสะดวกเราจะจงกล่าวถึงเฉพาะสารประกอบเชิงซ้อนรูปออกตะฮีดรัลเป็นตัวอย่าง สำหรับเรื่องราวที่จะกล่าวต่อไปจะต้องใช้สัญลักษณ์ต่างๆเพื่ออธิบายพฤติกรรมของฟังก์ชันคลื่นเมื่อทำการดำเนินการสมมาตร สัญลักษณ์ที่จะพบต่อไปได้แก่ A_{1g} , A_{2g} , E_g , T_{1g} , T_{2g} , T_{1u} และ T_{2u} เป็นต้น ซึ่งบางครั้งจะบ่งถึงสถานะสปิน (spin state) ด้วย เช่น $^6A_{1g}$, ^2E_g , $^3T_{2g}$ เป็นต้น บางกรณีจะพบสัญลักษณ์เป็นอักษรตัวเล็ก เช่น a_{1g} , e_g , t_{1g} ซึ่งใช้ชี้บอกฟังก์ชันคลื่นอิเล็กตรอนเดี่ยว (one-electron wavefunctions) หรือออร์บิทัล สำหรับสัญลักษณ์อักษรตัวใหญ่ใช้อธิบายระดับพลังงานของอิเล็กตรอน (electronic energy levels) ซึ่งมักบ่งถึงสปิน (spin designation) ด้วย ถ้าใช้โดยไม่บ่งสปินอาจหมายถึงสมมาตรเท่านั้น เช่น A_{1g}

เพื่อที่จะให้เข้าใจสัญลักษณ์เหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น s-ออร์บิทัลบนอะตอมโลหะกลาง เมื่อหมุนรอบแกน C_2 (twofold rotation operation) เครื่องหมายของออร์บิทัลจะไม่เปลี่ยนแปลง (เป็นบวกเหมือนเดิม) ดังรูปที่ 8.1

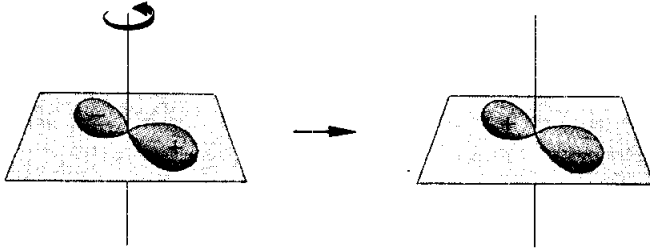
หมุนออร์บิทัลไป 180°

รูปที่ 8.1 แสดงการหมุน C_2 ของ s-ออร์บิทัล

แต่ถ้าทำ C_2 แบบเดียวกันกับ p-ออร์บิทัล ภูมิภาค(phases) ของพู(lobe) ของออร์บิทัลจะเปลี่ยนเครื่องหมายดังรูปที่ 8.2 โดยเหตุนี้จึงมีสัญลักษณ์สมมาตรต่างกัน นั่นคือ

หมุนออร์บิทัลไป 180°

รูปที่ 8.2 แสดงการหมุน C_2 ของ p-ออร์บิทัล

s-ออร์บิทัลจะมีสัญลักษณ์สมมาตร a_{1g} และ p-ออร์บิทัลจะเป็น t_{1u} โดยที่ a บ่งถึงการมีระดับพลังงานเท่ากันเพียงหนึ่งออร์บิทัลเท่านั้น ส่วน t แทนเซต (set) ของสามออร์บิทัลที่มีพลังงานเท่ากัน

ถ้าเป็นฟังก์ชันคลื่นหลายอิเล็กตรอน (many-electron wavefunction) ซึ่งอธิบายองค์ประกอบทั้งหมดของอิเล็กตรอนของอิตอนตัวกลาง แต่ละฟังก์ชันคลื่นอาจแตกต่างกันโดยสัญลักษณ์สมมาตรซึ่งบ่งถึงดีเจนเนอเรซีต่างๆ ด้วย โดยมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้คือ :

(1) ฟังก์ชันคลื่นที่มีระดับพลังงานเดียว (singly degenerate หรือ non-degenerate) ใช้สัญลักษณ์เป็น A (หรือ a) และ B (หรือ b) ส่วนจะเป็นตัวใดเมื่อทำ C_n^1 รอบแกน C_n ถ้าเครื่องหมายไม่เปลี่ยน คือเกิดสมมาตร(symmetric) จะใช้สัญลักษณ์ A แต่ถ้าเครื่องหมายเปลี่ยนเกิดเปลี่ยนเกิดปฏิสมมาตร*(antisymmetric) จะใช้สัญลักษณ์ B

(2) ฟังก์ชันคลื่นที่มีระดับพลังงานเท่ากันสอง (doubly degenerate) ใช้สัญลักษณ์ E (หรือ e)

---

* ปฏิสมมาตร (antisymmetric) : บางครั้งอาจพบว่าใช้คำ อสมมาตร(asymmetric) ดังในบทที่ 3
เรื่องสมมาตร

(3) ฟังก์ชันคลื่นที่มีระดับพลังงานเท่ากันสาม (triple degenerate) ใช้สัญลักษณ์ T (หรือ t)

(4) อักษร g และ u แสดงถึงการดำเนินการผกผัน (inversion operation) ผ่านศูนย์สมมาตร (centre of symmetry) ถ้าผลที่ได้เกิดแบบสมมาตรจะใช้อักษร g (มาจาก gerade = even) แต่ถ้าเป็นแบบปฏิสมมาตร ใช้อักษร u (ungerade = odd)

(5) เลข 1 หรือ 2 ที่อยู่ได้สัญลักษณ์ A (หรือ a) และ B (หรือ b) หมายถึงการดำเนินการแบบเดียวกันแต่ได้ผลต่างกัน จึงเขียนตัวเลขให้ต่างกันไป

ตัวอย่าง : สัญลักษณ์ t_{2g} หมายถึงกลุ่มของออร์บิทัลที่มีพลังงานเท่ากัน (degenerate orbitals) สามออร์บิทัล t_{2g}^3 บ่งว่ามีอิเล็กตรอนบรรจุอยู่ในออร์บิทัลเหล่านี้สามตัว ${}^2T_{2g}$ หมายถึงระดับพลังงานซึ่งออร์บิทัลมีดีเจนเนอเรซีสาม นั่นคือมีฟังก์ชันคลื่นของออร์บิทัล 3 ฟังก์ชันที่มีพลังงานเท่ากัน และแต่ละฟังก์ชันคลื่นนั้นมีสปินดีเจนเนอเรซีสอง เรากล่าวได้ว่าไอออนโลหะนั้นอยู่ใน สถานะ ${}^2T_{2g}$ และพลังงานก็เป็น พลังงานของสถานะ ${}^2T_{2g}$ เป็นต้น จุดสำคัญที่ควรจะต้องเน้นตรงนี้ก็คือ

(1) ถึงแม้ว่าสัญลักษณ์ที่ใช้กับโมเลกุลที่มีสมมาตรต่างกันจะเหมือนกัน แต่ไม่จำเป็นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกันในเชิงตรรกศาสตร์ โดยทั่วไปแล้วสัญลักษณ์สมมาตรและสมมาตรมักจะไปด้วยกัน เมื่อใดที่สมมาตรเปลี่ยนไปสัญลักษณ์ก็มักจะเปลี่ยนไปด้วย ตัวอย่างเช่น ในออกเตดรีดรัลคอมเพล็กซ์ s -และ p -ออร์บิทัลทั้งสามของโลหะจะมีสัญลักษณ์ a_{1g} และ t_{1u} แต่ในเตตระฮีดรัลคอมเพล็กซ์ สัญลักษณ์จะเป็น a_1 และ t_2

(2) การใช้สัญลักษณ์แบบต่างๆ นั้นจำกัดเฉพาะในโมเลกุลสมมาตรชนิดที่เราากำลังกล่าวถึงเท่านั้น ถ้าเราต้องการพูดถึงเรื่องอื่นๆ เช่น การสั่นของโมเลกุล (molecular vibrations) เราควรต้องเปลี่ยนแปลงหรือนิยามสัญลักษณ์ใหม่เล็กน้อย

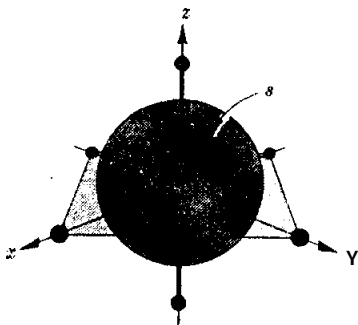
สัญลักษณ์เหล่านี้มีกำเนิดมาจากทฤษฎีกลุ่มขอให้ผู้อ่านทบทวนพื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่มและสมมาตรของโมเลกุลต่างๆ จากบทที่ 3

8.3 การแยกของสนามผลึก (Crystal Field Splittings)

ในทฤษฎีสถานผลึก สารประกอบเชิงซ้อนประกอบด้วยแคตไอออนโลหะตัวกลาง ล้อมรอบด้วยลิแกนด์ซึ่งเป็นไอออนหรือมีสองขั้ว(dipolar) ถูกดึงดูด(attracted) ด้วยแรงทางไฟฟ้าสถิตย์กับแคตไอออน พันธะภายในสารประกอบเชิงซ้อนเกิดจากแรงดึงดูดระหว่างนิวเคลียสของแคตไอออนโลหะและอิเล็กตรอนของลิแกนด์ ส่วนอันตรกิริยา(interaction) ระหว่างอิเล็กตรอนของแคตไอออนและอิเล็กตรอนของลิแกนด์นั้นเป็นแรงผลึก(repulsive) ทั้งหมด สิ่งที่เราจะพิจารณาอย่างละเอียดก็คือ ผล (effects)ของแรงผลึกเหล่านี้ซึ่งเป็นเหตุให้ระดับพลังงานของแคตไอออนแยกออก (split) จากกัน ดังที่เบตเตสนใจศึกษา

พิจารณาสารประกอบเชิงซ้อนรูปออกตะฮีดรัล (octahedral complexes) ซึ่งมีลิแกนด์หกตัวล้อมรอบโลหะ

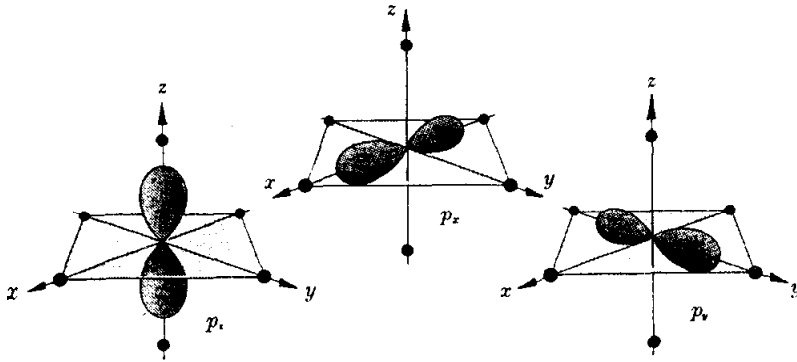
(1) ผลของสนามผลึกที่มีต่อ s-อิเล็กตรอนเดี่ยวของไอออนโลหะตัวกลาง (หรือผลของสนามผลึกที่มีต่อไอออนอิสระในสถานะ S ก็จะได้ผลเช่นเดียวกัน) ปรากฏว่าสนามผลึกจะทำให้ s-อิเล็กตรอน (หรือสถานะ S) มีพลังงานสูงขึ้น แต่เนื่องจากไม่มีออร์บิทัลดีเจนเนอเรซี จึงไม่มีการแยกของออร์บิทัล ดังรูปที่ 8.3

รูปที่ 8.3 s-ออร์บิทัลในสนามผลึกออกตะฮีดรัล

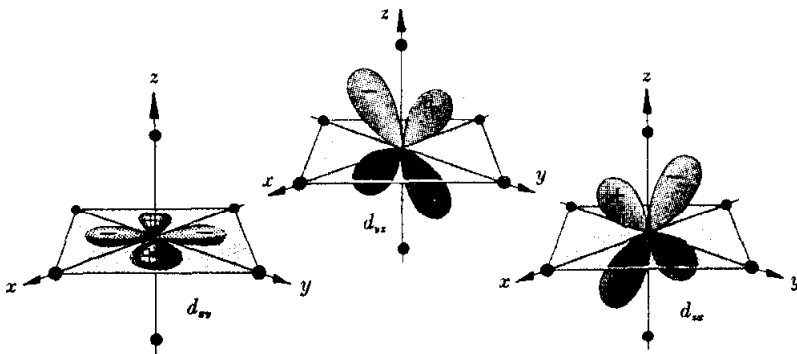
(2) ผลของสนามผลึกที่มีต่อ p-ออร์บิทัลเดี่ยว (หรือสถานะ P) ของไอออนโลหะ ดังรูปที่ 8.4 จะเห็นว่า p-ออร์บิทัลทั้งสามจะได้รับผลจากสนามผลึกเท่ากันหมด ถึงแม้ว่าจะมี

p-อิเล็กตรอนบรรจุอยู่หรือไม่ก็ตาม แรงผลักรจะเท่ากันหมด นั่นคือ p-ออร์บิทัล (หรือสถานะ P) จะยังคงมีดีเจนเนอเรซีสามในสนามออกตะฮีดรัล

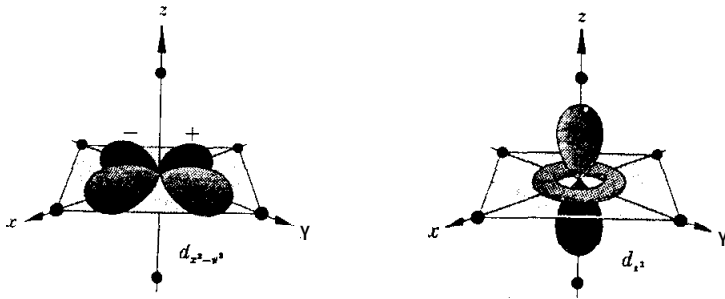
รูปที่ 8.4 p-ออร์บิทัลในสนามผลึกออกตะฮีดรัล

(3) ในกรณีของ d-อิเล็กตรอนเดี่ยว (หรือสถานะ D) จะยุ่งยากและน่าสนใจมากกว่า เนื่องจาก d-ออร์บิทัลทั้งห้าไม่ได้สมมูล (equivalent) กันทั้งหมด กลุ่มแรกมีสามออร์บิทัล คือ d_{xy} d_{yz} และ d_{zx} ที่ถือว่าจัดเรียงตัวกันอย่างสมมูล เมื่อเทียบกับลิแกนด์ ดังในรูปที่ 8.5 และสามารถเปลี่ยนไปมาซึ่งกันและกันได้ (interchanged) โดยเปลี่ยนแกนคาร์ทีเซียนโคออร์ดิเนตเท่านั้น

รูปที่ 8.5 d_{xy} d_{yz} และ d_{xz} ในสนามผลึกออกตะฮีดรัล

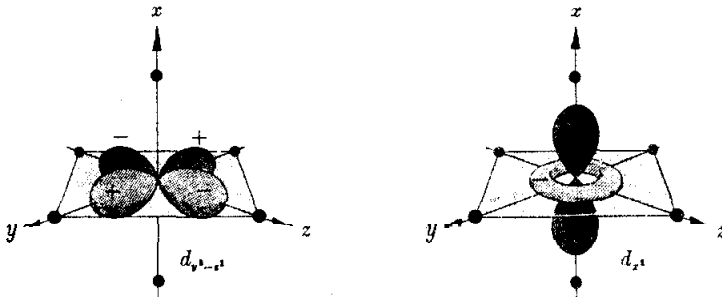
d-ออร์บิทัลอีก 2 ออร์บิทัล คือ $d_{x^2-y^2}$ และ d_{z^2} คูเหมือนไม่สมมูลกัน แต่ทั้งสองออร์บิทัลมีแอมพลิจูด (amplitude) มากที่สุดตามแนวแกนคาร์ตเซียนโคออร์ดิเนต ดังรูปที่ 8.6

รูปที่ 8.6 $d_{x^2-y^2}$ และ d_{z^2} ในสนามผลึกออกตะฮีดรัล

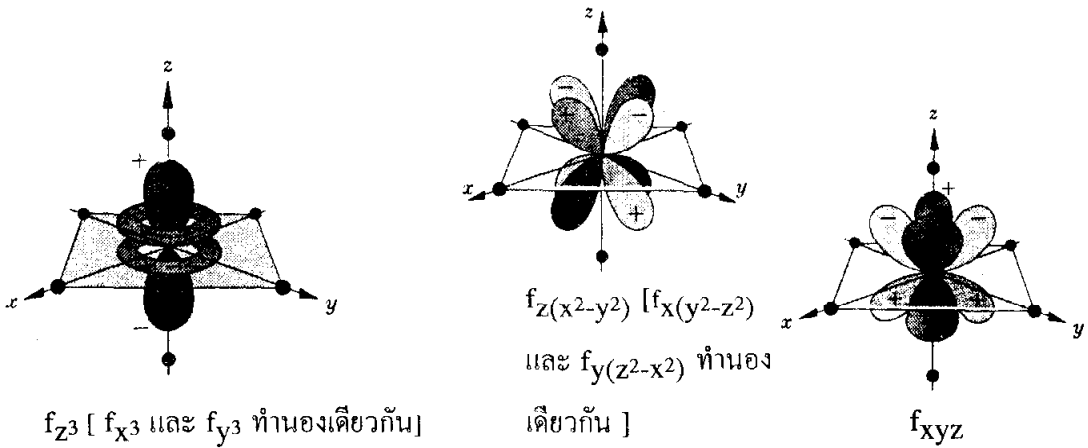
การเปลี่ยนแกนคาร์ตเซียนไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนออร์บิทัลกัน แต่จะได้ออร์บิทัลใหม่ ดังนั้นถ้าเริ่มจากระบบคาร์ตเซียนในรูปที่ 8.6 เปลี่ยนแกน $x \rightarrow y \rightarrow z \rightarrow x$ เราจะได้รูปที่ 8.7 ซึ่ง d-ออร์บิทัลเดิมเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น $d_{y^2-z^2}$ และ d_{x^2} ซึ่งก็คือการผสมกัน (mixtures) ของ $d_{x^2-y^2}$ และ d_{z^2} นั่นเอง ลักษณะเช่นนี้เราถือว่าออร์บิทัลเดิมสองออร์บิทัลนั้นมีพลังงานเท่ากัน (degenerate)

สรุปแล้ว d-ออร์บิทัล (หรือสถานะ D) จะแยกออกเป็น 2 เซต (sets) เซตแรก มีสามออร์บิทัลระดับพลังงานเท่ากัน (triply degenerate) เซตที่สองมีสองออร์บิทัลระดับพลังงานเท่ากัน (doubly degenerate) ซึ่งเราจะพูดถึงระดับพลังงานสัมพัทธ์ (relative energies) ของเซตทั้งสองนี้ต่อไปภายหลัง

รูปที่ 8.7 การเปลี่ยนแกนคาร์ตเซียน $x \rightarrow y \rightarrow z \rightarrow x$ จะได้ d-ออร์บิทัลใหม่

(4) ผลของสนามผลึกออกตะฮีดรัลที่มีต่อ f-ออร์บิทัลเดี่ยว (หรือสถานะ F) แสดงในรูปที่ 8.8 ออร์บิทัลทั้งเจ็ดซึ่งเดิมมีระดับพลังงานเท่ากัน จะแยกออกในสนามผลึกเป็นสามเซต ซึ่งสองเซตมีสามออร์บิทัลพลังงานเท่ากัน (triply degenerate) อีกเซตหนึ่งมีออร์บิทัลเดี่ยวที่มีพลังงานค่าหนึ่ง (singly degenerate)

รูปที่ 8.8 f-ออร์บิทัลในสนามผลึกออกตะฮีดรัล

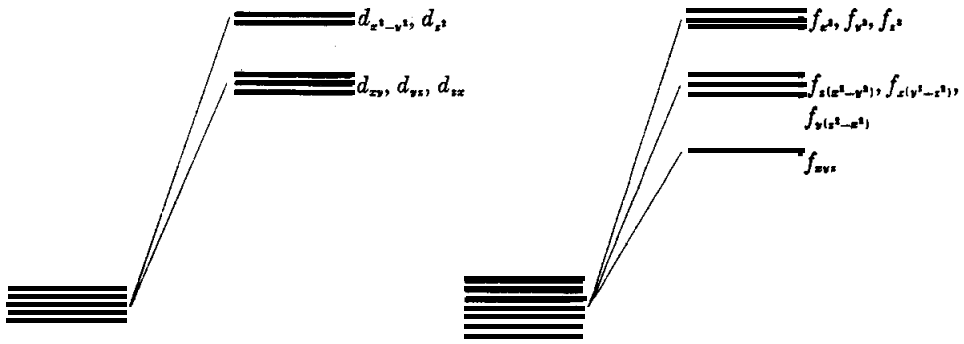
ข้ออุปมานที่เราสังเกตได้ระหว่างออร์บิทัลและสถานะก็คือ นิพจน์ทางคณิตศาสตร์ (mathematical expressions) ซึ่งนิยาม f-ออร์บิทัลจะเหมือนกับที่นิยามส่วนประกอบ (components) ของสถานะ F หรือไม่ก็มีความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่ง แต่ขณะนี้เรากำลังจำกัดอยู่กับการกล่าวถึงออร์บิทัลเท่านั้น ในตอนต่อไปซึ่งจะกล่าวถึงสถานะจะถือว่าผู้อ่านคุ้นเคยกับเทอมของรัสเซลล์-ฮอนเดอร์ ในทฤษฎีโครงสร้างอะตอมมาแล้วจากบทแรก

พิจารณา d-ออร์บิทัล ในรูปที่ 8.5 และ 8.6 เซตที่เสถียรกว่าคือเซตที่อิเล็กตรอนในออร์บิทัลได้รับแรงผลักรจากอิเล็กตรอนบนลิแกนด์น้อยกว่า ได้แก่ d_{xy} , d_{yz} และ d_{xz} ทั้งนี้เพราะอิเล็กตรอนอยู่ในออร์บิทัลที่ทิศทางอยู่ระหว่างแกนทั้งสาม ถ้าถือว่าลิแกนด์เป็นประจุที่เป็นจุด (point charges) จะมีแรงผลักรต่อกันน้อย กลุ่มนี้มีสมมาตรเป็น " T_{2g} " และเรียกออร์บิทัลว่า กลุ่ม " t_{2g} " สำหรับอิเล็กตรอนใน $d_{x^2-y^2}$ และ d_{z^2} ซึ่งออร์บิทัลอยู่ในแนวแกนคาร์ตเซียนซึ่งเป็นแนวเดียวกับลิแกนด์ ดังนั้นแรงผลักรระหว่างอิเล็กตรอนใน d-ออร์บิทัลกับของลิแกนด์จึงมีมากกว่ากลุ่มแรก เสถียรน้อยกว่า มีสมมาตร " E_g " และเรียกออร์บิทัลว่า กลุ่ม " e_g " มีระดับพลังงานสูงกว่ากลุ่มแรก

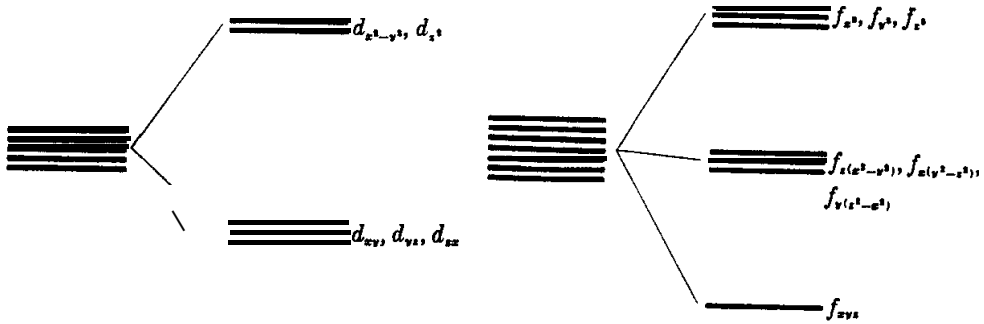
ในทำนองเดียวกัน จากรูปที่ 8.8 จะเห็นว่า เสถียรภาพสัมพัทธ์ของ f-ออร์บิทัลนั้น f_{xyz} หรือกลุ่ม " a_{2u} " เสถียรมากที่สุด $f_{x(y^2-z^2)}$, $f_{y(z^2-x^2)}$ และ $f_{z(x^2-y^2)}$ หรือกลุ่ม " t_{2u} " มีเสถียรภาพปานกลาง ส่วน f_{x^3} , f_{y^3} , f_{z^3} หรือกลุ่ม " t_{1u} " นั้นเสถียรน้อยที่สุด แบบของการแยก (splitting patterns) สำหรับ d- และ f-ออร์บิทัล แสดงในรูปที่ 8.9(ก)

ข้อมูลจากการทดลองส่วนใหญ่ทำให้เราทราบค่าการแยกระหว่างออร์บิทัล แต่ไม่ทราบค่าการกระจัดสัมบูรณ์ (absolute displacements) จากพลังงานของอ็อกอนอิสระ ดังนั้นเพื่อตัดปัญหาในการที่ไม่ทราบค่านี้ และเพื่อให้สะดวกขึ้นจึงถือว่าพลังงานของอ็อกอนอิสระอยู่ที่ศูนย์กลางความโน้มถ่วงของพลังงานของออร์บิทัลที่แยกออกจากกัน ดังรูปที่ 8.9(ข)

การแยกระหว่างกลุ่ม t_{2g} และ e_g ของ d-ออร์บิทัล เราจะเรียกว่า พลังงานการแยกสนามผลึก Δ (หรือ $10 Dq$) รูปที่ 8.10 แสดงการแยกของ d-ออร์บิทัลในสนามผลึกออกตะฮีดรัล (Δ_0) e_g -ออร์บิทัลมีค่า $+0.6 \Delta_0$ เหนือระดับเฉลี่ย และ t_{2g} -ออร์บิทัลมีค่า $-0.4 \Delta_0$ ต่ำกว่าระดับเฉลี่ย

(ก)

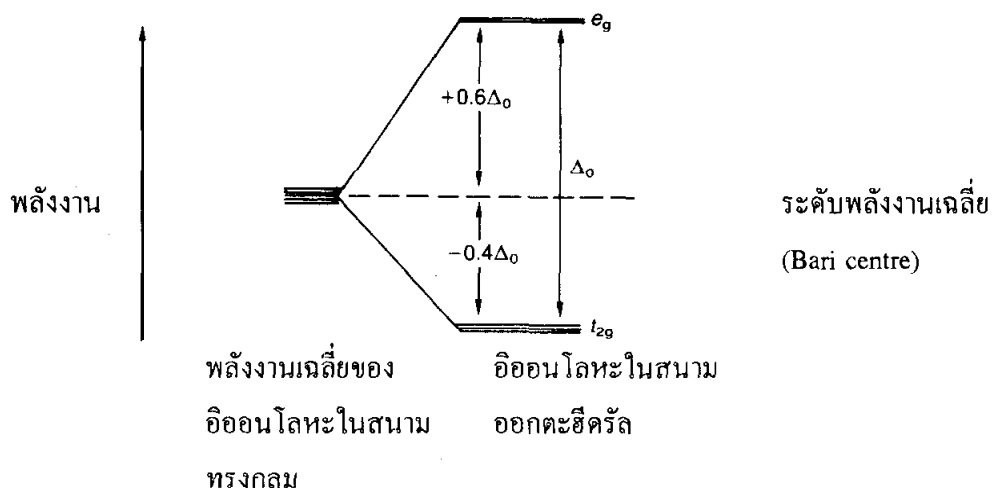

(ข)

รูปที่ 8.9 แบบการแยก (splitting patterns) สำหรับ d- และ f-ออร์บิทัล

ขนาด(magnitude) ของ Δ_o ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

1. ธรรมชาติของลิแกนด์
2. ประจุบนอ็อกทอโลหะ
3. โลหะนั้นอยู่ในอนุกรมทรานซิชันแถวที่หนึ่ง ที่สองหรือที่สาม

รูปที่ 8.10 แผนภาพระดับพลังงานของ d-ออร์บิทัลในสนามผลึกออกตะฮีดรัล

จากการศึกษาสเปกตรัมของคอมเพล็กซ์ต่างๆซึ่งมีโลหะเหมือนกันแต่มีลิแกนด์ต่างกัน จะพบว่าตำแหน่งของแถบการดูดกลืน(absorption band) (รวมไปถึงค่าของ Δ_0) จะแปรไปตามชนิดของลิแกนด์ที่มาจับอยู่กับโลหะ ดังตารางที่ 8.1

ลิแกนด์ซึ่งทำให้การแยกของสนามผลึกมีค่าน้อยเรียกว่า ลิแกนด์สนามอ่อน(weak field ligands) ส่วนลิแกนด์ที่ทำให้การแยกสนามผลึกมีค่ามากเรียกว่า ลิแกนด์สนามแรง(strong field ligands) ส่วนใหญ่ค่าของ Δ จะอยู่ในช่วง $7,000 \text{ ซม}^{-1} - 30,000 \text{ ซม}^{-1}$ ลิแกนด์

ตารางที่ 8.1 การแยกสนามผลึกโดยลิแกนด์ต่างๆ

คอมเพล็กซ์	พิคของการดูดกลืน	
	ซม. ⁻¹	กิโลจูลต่อโมล
$[\text{Cr}^{\text{III}} \text{Cl}_6]^{3-}$	13640	163
$[\text{Cr}^{\text{III}} (\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$	17830	213
$[\text{Cr}^{\text{III}} (\text{NH}_3)_6]^{3+}$	21680	259
$[\text{Cr}^{\text{III}} (\text{CN})_6]^{3-}$	26280	314

สามัญเราสามารถจัดเรียงอันดับของการแยกสนามผลึกได้ ถึงแม้โลหะจะเปลี่ยนไปแต่ อันดับเหล่านี้จะคงที่ อนุกรมดังกล่าวนี้เรียกว่า อนุกรมสเปกโตรเคมี (spectrochemical series) ซึ่งเสนอโดยซุซิดะ (Tsuchida) และเจอร์เกนเซน (Jørgensen) ดังนี้ :-

ลิแกนด์สนามอ่อน $I^- < Br^- < S^{2-} < Cl^- < NO_3^- < F^- < OH^- < EtOH < oxalate < H_2O < EDTA < NH_3$ และ $pyridine < ethylenediamine < dipyridyl < o\text{-phenanthroline} < NO_2^- < CN^- < CO$ ลิแกนด์สนามแรง

อนุกรมสเปกโตรเคมีนี้ได้จากการทดลอง การอธิบายอันดับความแรงค่อนข้างยาก เนื่องจากผลมาจากทั้งพันธะ σ และ π อันดับของพวกเฮไลด์เป็นไปตามแรงทางไฟฟ้าสถิตย์ กรณีอื่นๆเราต้องพิจารณาพันธะโคเวเลนต์ในการอธิบายอันดับ แบบอย่างของการเพิ่มอันตรกิริยา σ จะเป็นดังนี้ : ตัวให้เฮไลด์ < ตัวให้ O < ตัวให้ N < ตัวให้ C

ค่าการแยกสนามผลึกที่ได้จากลิแกนด์ที่แรง เช่น CN^- จะมีค่าประมาณสองเท่าของลิแกนด์ที่อ่อนเช่นอออนเฮไลด์ ทั้งนี้เนื่องจากเกิดพันธะ π ซึ่งโลหะให้อิเล็กตรอนจากออร์บิทัล d_{xy} ไปยังออร์บิทัลที่ว่างของลิแกนด์ เช่นเดียวกับ N และ C ที่ไม่อิมตัว ก็สามารถรับ π อิเล็กตรอนได้เช่นกัน

ขนาดของ Δ_0 ที่เพิ่มตามประจุบวกอออนโลหะ แสดงในตารางที่ 8.2

ตารางที่ 8.2 การแยกสนามผลึกสำหรับ $[M(H_2O)_6]^{n+}$ ของ M^{2+} และ M^{3+}

สถานะออกซิเดชัน		Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu
+II	d^n	d^2	d^3	d^4	d^5	d^6	d^7	d^8	d^9
	Δ_0 (cm^{-1})	-	12,600	13,900	7,800	10,400	9,300	8,500	12,600
	Δ_0 (กิโลจูลต่อ โมล)		151	(166)	93	124	111	102	(151)
+III	d^n	d^1	d^2	d^3	d^4	d^5	d^6	d^7	d^8
	Δ_0 (cm^{-1})	20,300	18,900	17,830	2 1,000	13,700	18,600		
	Δ_0 (กิโลจูลต่อ โมล)	243	226	213	(251)	164	222	-	

หมายเหตุ : ค่า Δ_0 สำหรับ d^4 และ d^9 เป็นค่าประมาณเนื่องจากการบิดเบี้ยวเตตระโกนัล

สำหรับโลหะทรานซิชันแถวแรก ค่าของ Δ_o สำหรับ M^{3+} คอมเพล็กซ์จะมากเป็น 50% ของ M^{2+} คอมเพล็กซ์ (ค่าของ d^4 และ d^9 เป็นค่าประมาณเนื่องจากรูปร่างจะบิดเบี้ยวไป)

ส่วนค่าของ Δ_o ของธาตุทรานซิชันในหมู่เดียวกันจะเพิ่มขึ้นประมาณ 30 % เมื่อลงมาข้างล่าง ดังตารางที่ 8.3

ตารางที่ 8.3 ค่าการแยกสนามผลึกในหมู่เดียวกัน

	ซม. ⁻¹	กิโลจูลต่อโมล
$[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$	24,800	296
$[\text{Rh}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$	34,000	406
$[\text{Ir}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$	41,000	490

ในกรณีที่ไอออนโลหะมีประจุเท่ากัน ค่าของ Δ_o มักจะมีค่าลดลง เมื่อจำนวน d-อิเล็กตรอนของโลหะเพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น

$$\begin{aligned} \Delta_o \text{ สำหรับ } [\text{Co}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+} &= 9,300 \text{ ซม.}^{-1} \dots\dots\dots 3d^7 \\ \Delta_o \text{ สำหรับ } [\text{Ni}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+} &= 8,500 \text{ ซม.}^{-1} \dots\dots\dots 3d^8 \end{aligned}$$

8.4 การกระจายของ d-อิเล็กตรอนใน t_{2g} และ e_g ออร์บิทัลในออกตะฮีดรัล คอมเพล็กซ์

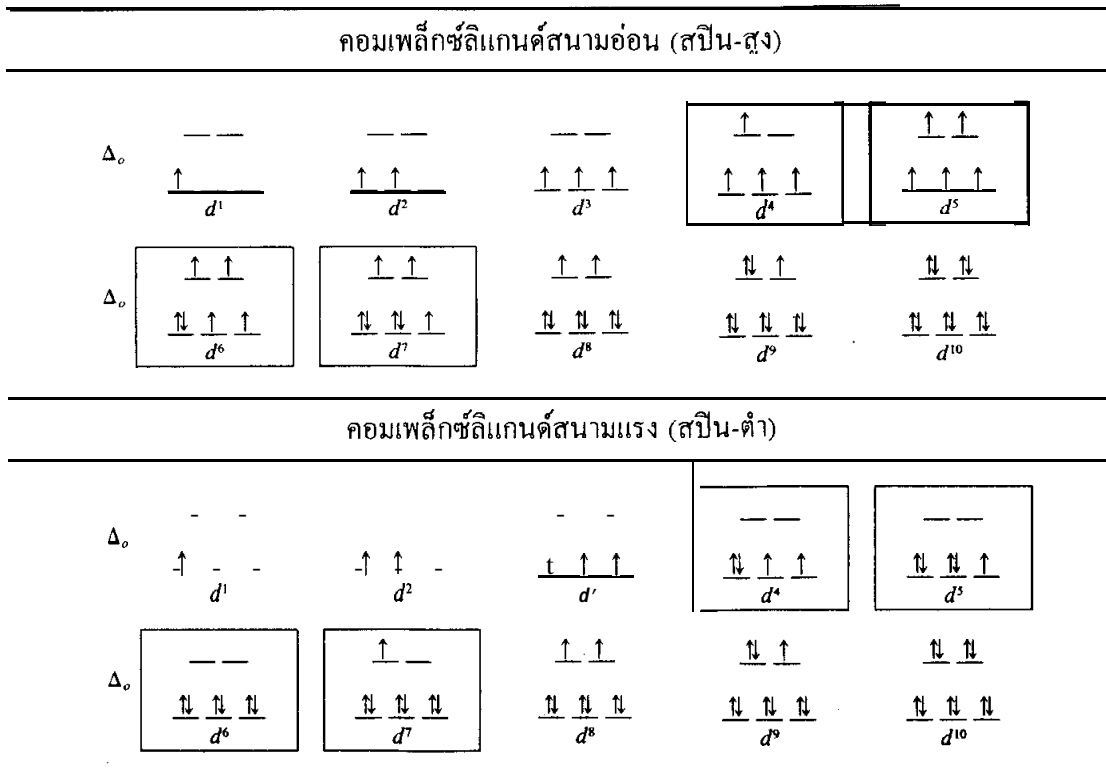
การกระจายของ d-อิเล็กตรอนตั้งแต่โครงแบบ (configuration) d^1 - d^9 ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของลิแกนด์ว่าอ่อนหรือแรง จะพบว่าโครงแบบ d^4 - d^7 มีการจัดเรียงอิเล็กตรอนที่ต่างกันอยู่ 2 วิธีในการที่จะบรรจุอิเล็กตรอนเข้าไปยัง t_{2g} และ e_g ออร์บิทัล ดังนี้คือ

8.4.1 การจัดแบบสนามอ่อน (weak field) หรือสปิน-สูง (high-spin)

นั่นคือขนาดของ Δ มีค่าน้อยกว่า แรงผลักระหว่างอิเล็กตรอน (interelectron

repulsion) และพลังงานการจับคู่ (pairing energy) ของอิเล็กตรอนหรือสัญลักษณ์ "P" การจัดอิเล็กตรอนจะเชื่อกฎของฮุนด์ (Hund's rule) สปินมัลติพลิซิติ (spin multiplicity) จะเหมือนสถานะพื้นของอออนอิสระ และมีค่ามากที่สุดที่โครงแบบ d^5 ดังตารางที่ 8.4 ด้านบน

ตารางที่ 8.4 การกระจายของ d-อิเล็กตรอนแสดงสปิน และความแรงของลิแกนด์

8.4.2 การจัดแบบสนามแบบแรง (strong field) หรือสปิน-ต่ำ (low-spin)

นั่นคือขนาดของ Δ มีค่ามากกว่า แรงผลักระหว่างอิเล็กตรอนและพลังงานการจับคู่ การกระจายอิเล็กตรอนไม่เชื่อกฎของฮุนด์ ดังตารางที่ 8.4 ด้านล่าง

ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่จะบอกว่าสารประกอบเชิงซ้อน d^4 - d^7 ตัวใดตัวหนึ่งเป็นชนิดสนามอ่อนหรือสนามแรงก็คือขนาดของ Δ นั่นเอง สารประกอบทั้งสองชนิดนี้จะมีสมบัติ

ทางสมมาตรและทางแม่เหล็กต่างกัน ตัวอย่างเช่น อีออน $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}$ เป็นคอมเพล็กซ์สนามแรงของ Fe(II) จะมีสี่เหลี่ยมและไม่มีอิเล็กตรอนเดี่ยว(unpaired electrons) ส่วนอีออน $[\text{Fe}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ เป็นคอมเพล็กซ์สนามอ่อนของ Fe(II) มีสี่เหลี่ยมอ่อนและเป็นพาราแมกเนติก(paramagnetic) มีอิเล็กตรอนเดี่ยว 4 ตัว

สำหรับทอม "สปิน-สูง" และ "สปิน-ต่ำ" เป็นทอมที่แสดงปรากฏการณ์ ส่วนทอม "สนามอ่อน" และ "สนามแรง" อธิบายถึงขนาดของสนามผลึก ตารางที่ 8.5 แสดงตัวอย่างของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปิน-สูงและสปิน-ต่ำ

ตารางที่ 8.5 ตัวอย่างของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์แบบสปิน-สูงและสปิน-ต่ำ ของ d^4 - d^7

โครงสร้าง d^n	ตัวอย่างของ คอมเพล็กซ์	ค่าของ P (ชม. $^{-1}$)	ค่าของ A, (ชม. $^{-1}$)	สถานะสปิน		ขนาดสัมพัทธ์ของ A, และ P
				ทำนายจาก CFT	ค่าจากการ ทดลอง	
d^4	$[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ [Mn(H ₂ O) ₆] ³⁺	23,500	13,900	HS	HS	$\Delta_o < P$
		28,000	21,000	HS	HS	$\Delta_o < P$
d^5	$[\text{Mn}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ [Fe(H ₂ O) ₆] ³⁺	25,500	7,800	HS	HS	$\Delta_o < P$
		30,000	13,700	HS	HS	$\Delta_o < P$
d^6	$[\text{Fe}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$	17,600	10,400	HS	HS	$\Delta_o < P$
	$[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}$	17,600	33,000	LS	LS	A, > P
	$[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$ [CoF ₆] ³⁻	2 1,000 2 1,000	23,000 13,000	LS HS	LS HS	$\Delta_o > P$ $\Delta_o < P$
d^7	$[\text{Co}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$	22,500	9,300	HS	HS	A, < P

หมายเหตุ : HS = สปิน-สูง ; LS = สปิน-ต่ำ ; P = พลังงานการจับคู่เฉลี่ย

8.5 พลังงานเสถียรสนามผลึก (Crystal Field Stabilization Energy)

เนื่องจากอิเล็กตรอนหนึ่งตัวบรรจุใน t_{2g} ออร์บิทัลจะทำให้เสถียรขึ้น(stabilized) เท่ากับ $-0.4 \Delta_o$ เมื่อเทียบกับพลังงานเฉลี่ยของ d-ออร์บิทัลทั้งหมด ในทางกลับกันอิเล็กตรอน

ตารางที่ 8.6 ค่า CFSE (ในหน่วยของ Δ_o และ Dq) สำหรับ d^0 - d^{10} อีออนออกเตดรัลคอมเพล็กซ์ สปิน-สูงและสปิน-ต่ำ
 m = จำนวนอิเล็กตรอนคู่ทั้งหมดใน t_{2g} และ e_g ออร์บิทัล
 P = พลังงานการจับคู่เฉลี่ยของอิเล็กตรอน

d^{p+q}	$t_{2g}^p e_g^q$ ในสนามอ่อน (สปิน-สูง)	m	CFSE = $[-0.4p+0.6q] \Delta_o + mP$ = $[-4p+6q]Dq+mP$	$t_{2g}^p e_g^q$ ในสนามแรง (สปิน-ต่ำ)	m	CFSE = $[-0.4p+0.6q] \Delta_o + mP$ = $[-4p+6q]Dq+mP$
d^0	$t_{2g}^0 e_g^0$	0	0	$t_{2g}^0 e_g^0$	0	0
d^1	$t_{2g}^1 e_g^0$	0	$-0.4\Delta_o$ (-4 Dq)	$t_{2g}^1 e_g^0$	0	$-0.4\Delta_o$ (-4 Dq)
d^2	$t_{2g}^2 e_g^0$	0	$-0.8\Delta_o$ (-8 Dq)	$t_{2g}^2 e_g^0$	0	$-0.8\Delta_o$ (-8 Dq)
d^3	$t_{2g}^3 e_g^0$	0	$-1.2\Delta_o$ (-12 Dq)	$t_{2g}^3 e_g^0$	0	$-1.2\Delta_o$ (-12 Dq)
d^4	$t_{2g}^3 e_g^1$	0	$-0.6\Delta_o$ (-6 Dq)	$t_{2g}^4 e_g^0$	1	$-1.6\Delta_o$ (หรือ -16 Dq) + P
d^5	$t_{2g}^3 e_g^2$	0	$0.0\Delta_o$ (0.0 Dq)	$t_{2g}^5 e_g^0$	2	$-2.0\Delta_o$ (หรือ 20 Dq) + 2P
d^6	$t_{2g}^4 e_g^2$	1	$-0.4\Delta_o$ (หรือ -4 Dq) + P	$t_{2g}^6 e_g^0$	3	$-2.4\Delta_o$ (หรือ -24 Dq) + 3P
d^7	$t_{2g}^5 e_g^2$	2	$-0.8\Delta_o$ (หรือ -8 Dq) + 2P	$t_{2g}^6 e_g^1$	3	$-1.8\Delta_o$ (หรือ -18 Dq) + 3P
d^8	$t_{2g}^6 e_g^2$	3	$-1.2\Delta_o$ (หรือ -12 Dq) + 3P	$t_{2g}^6 e_g^2$	3	$-1.2\Delta_o$ (หรือ -12 Dq) + 3P
d^9	$t_{2g}^6 e_g^3$	4	$-0.6\Delta_o$ (หรือ -6 Dq) + 4P	$t_{2g}^6 e_g^3$	4	$-0.6\Delta_o$ (หรือ -6 Dq) + 4P
d^{10}	$t_{2g}^6 e_g^4$	5	$0.0\Delta_o$ (หรือ 0.0 Dq) + 5P	$t_{2g}^6 e_g^4$	5	$0.0\Delta_o$ (หรือ 0.0 Dq) + 5P

ที่บรรจุอยู่ใน e_g -ออร์บิทัลจะเสถียรน้อยลง (destabilized) เท่ากับ $0.6 \Delta_o$

พิจารณาโครงแบบ d^n หรือ d^{p+q} เมื่อ n เท่ากับจำนวนอิเล็กตรอนทั้งหมด ส่วน p เป็นจำนวนอิเล็กตรอนใน t_{2g} และ q เป็นจำนวนอิเล็กตรอนใน e_g -ออร์บิทัล จะเห็นได้ว่า

$$\begin{aligned} \text{พลังงานที่ได้เมื่อ } q \text{ อิเล็กตรอน เข้าไปอยู่ใน } e_g \text{ ออร์บิทัล} &= +0.6 \Delta_o \times q \\ \text{พลังงานที่หายไปเมื่อ } p \text{ อิเล็กตรอน เข้าไปอยู่ใน } t_{2g} \text{ ออร์บิทัล} &= -0.4 \Delta_o \times p \\ \text{ดังนั้นพลังงานสุทธิที่เปลี่ยนแปลงไปสำหรับ } d^{p+q} \text{ อีออน} &= [-0.4p + 0.6q]\Delta_o \\ \text{หรือในเทอมของ } 10 Dq &= [-0.4p + 0.6q]10 Dq \\ &= [-4p + 6q]Dq \end{aligned}$$

พลังงานที่เปลี่ยนแปลงไปนี้เรียกว่า พลังงานเสถียรสนามผลึก หรือ CFSE (crystal field stabilization energy) เราสามารถคำนวณหาค่าพลังงานเสถียรสนามผลึกทั้งหมดของ d^{p+q} ใดๆ ทั้งสนามอ่อนและสนามแรงได้ดังตารางที่ 8.6

จะเห็นว่าโครงแบบ d^0 (สปีน-ต่ำและสปีน-สูง) d^5 (สปีน-สูง) และ d^{10} (สปีน-ต่ำ และสปีน-สูง) ของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงพลังงานอันเนื่องจากการแยกของ t_{2g} และ e_g ออร์บิทัล จึงมีค่า CFSE เท่ากับศูนย์

ตัวอย่าง (ก) d^4 สปีน-สูง $d^4 = t_{2g}^3 e_g^1$ ดังนั้น $p = 3$, $q = 1$ และ $m = 0$

$$\begin{aligned} \text{CFSE สำหรับสนามอ่อน} &= [-0.4 \times 3 + 0.6 \times 1]\Delta_o + 0 \times P \\ &= -0.6 \Delta_o = -6 Dq \end{aligned}$$

(ข) d^4 สปีน-ต่ำ $d^4 = t_{2g}^4 e_g^0$ ดังนั้น $p = 4$, $q = 0$ และ $m = 1$

$$\begin{aligned} \text{CFSE สำหรับสนามแรง} &= [-0.4 \times 4 + 0.6 \times 0]\Delta_o + 1 \times P \\ &= -1.6 \Delta_o + P = -16 Dq + P \end{aligned}$$

8.6 สารประกอบเชิงซ้อนสนามอ่อน (Weak Field Complexes)

ได้แก่สารประกอบเชิงซ้อนซึ่งการแยกของสนามผลึก Δ น้อยกว่าแรงผลักระหว่างอิเล็กตรอนและพลังงานการจับคู่อิเล็กตรอน ในการพูดถึงระดับพลังงานของอิเล็กตรอนหรืออีออนอิสระมักจะพิจารณาถึงอันตรกิริยา (interactions) ต่างๆ ที่สำคัญ เช่นแรงดึงดูด

(attraction)ระหว่างอิเล็กตรอนและนิวเคลียส ผลของแรงผลักระหว่างอิเล็กตรอน (inter-electron repulsion) การคู่ควบ (coupling) ระหว่างสปินและออร์บิตัลของอิเล็กตรอน (spin-orbit coupling) และอื่นๆ

ในทฤษฎีสนามผลึก อะตอมกลางเปรียบเสมือนอ็อนอิสระ และได้รับการก่อควน (perturbation) จากสิ่งแวดล้อม (environment) ถ้าเราสามารถจำแนก (classify) สภาวะ (states) ของอ็อนอิสระได้ เช่น ^2D ^2F ^1S เป็นต้น สิ่งที่จะต้องทำก็คือดูว่าฟังก์ชันคลื่นของสภาวะเหล่านี้แยก (split) ออกอย่างไรภายใต้อิทธิพลของสนามผลึก

การแยกของสถานะ F คล้ายคลึงกับการแยกของ f -ออร์บิตัล (นั่นคือ เราไม่สนใจสปินดีเจเนอเรซี เนื่องจากผลของสนามผลึกเหมือนกันไม่ว่าสปิน 'ขึ้น' หรือ สปิน 'ลง') ดังนั้นสถานะ F จะแยกออกเป็นสถานะย่อย (sub-states) 3 สถานะ

f -ออร์บิตัล แยกได้เป็น t_{1u} , t_{2u} และ a_{2u}

สถานะ F ก็แยกได้เป็น T_{1u} , T_{2u} , และ A_{2u} หรือ T_{1g} , T_{2g} และ A_{2g} กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ส่วนจะเป็นกลุ่มใด คือเป็น g หรือ u ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของโครงสร้างที่ยังผลให้เกิดสภาวะ F นั้น ตัวอย่างเช่น สถานะ ^2F ได้มาจากโครงสร้าง f^1 (f -ออร์บิตัลมีคาแรคเตอร์เป็น u) ดังนั้นสถานะ ^2F จึงแยกเป็น $^2T_{1u}$ $^1T_{2u}$ และ $^2A_{2u}$ ในทำนองเดียวกัน ^3F ได้มาจาก d^2 (ซึ่ง d -ออร์บิตัลมีคาแรคเตอร์เป็น g) จึงแยกเป็น $^3T_{1g}$, $^3T_{2g}$ และ $^3A_{2g}$ เป็นต้น

ในบทนี้ส่วนใหญ่เราจะพูดถึงการแยกในสนามผลึกของสถานะต่างๆ ซึ่งได้จาก d^n เราจึงมักพบแต่ g -คาแรคเตอร์ ตารางที่ 8.7 แสดงการแยกของอ็อนอิสระโลหะทรานซิชัน (d^1 - d^9) สิ่งที่น่าสังเกตจากตารางคือ สถานะที่พบมักเป็น S , P , D และ F ซึ่งการแยกของเทอมเหล่านี้จะสอดคล้องกับการแยกของออร์บิตัลอักษรเดียวกันกับสถานะนั้นๆ ประการที่สอง จะเห็นว่าตารางนี้มีสมมาตร นอกเหนือจากคอลัมน์แรก ครึ่งล่างของตารางจะเป็นภาพกระจกเงา (mirror image) ของครึ่งบนของตาราง ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ช่วยให้เรากล่าวถึงเรื่องราวของสารประกอบเชิงซ้อนสนามอ่อนต่อไปได้ง่ายขึ้น

สำหรับพลังงานสัมพัทธ์ (relative energies) ของส่วนประกอบ (components) ของสนามผลึกเหล่านี้ จะต้องพิจารณาที่ละสถานะว่าเทอมใดเสถียรมากกว่าและมากกว่ากันเท่าใด แผนภาพที่แสดงพฤติกรรมและพลังงานสัมพัทธ์ของสถานะย่อยๆ เหล่านี้เรียกว่า

แผนภาพออร์เกิล (Orgel diagram) ซึ่งจะได้กล่าวถึงภายหลังในเรื่องอิเล็กทรอนิคสเปกตราของสารประกอบเชิงซ้อน

ตารางที่ 8.7 เทอมต่างๆ ในสนามผลึกของสถานะพื้นและสถานะเร้าที่สำคัญของโครงแบบ d^n ($n = 1 \rightarrow 9$)

โครงแบบ d^n	สถานะพื้นของอ็อกทอิเดร	สถานะย่อยในสนามผลึก	สถานะเร้าที่สำคัญ	สถานะในสนามผลึก
d^1	${}^2D$	${}^2T_{2g} + {}^2E_g$		
d^2	${}^3F$	${}^3T_{1g} + {}^3T_{2g} + {}^3A_{2g}$	${}^3P$	${}^3T_{1g}$
d^3	${}^4F$	${}^4T_{1g} + {}^4T_{2g} + {}^4A_{2g}$	${}^4P$	${}^4T_{1g}$
d^4	${}^5D$	${}^5T_{2g} + {}^5E_g$		
d^5	${}^6S$	${}^6A_{1g}$		
d^6	${}^5D$	${}^5T_{2g} + {}^5E_g$		
d^7	${}^4F$	${}^4T_{1g} + {}^4T_{2g} + {}^4A_{2g}$	${}^4P$	${}^4T_{1g}$
d^8	${}^3F$	${}^3T_{1g} + {}^3T_{2g} + {}^3A_{2g}$	${}^3P$	${}^3T_{1g}$
d^9	${}^2D$	${}^2T_{2g} + {}^2E_g$		

8.7 สารประกอบเชิงซ้อนสนามแรง (Strong Field Complexes)

ต่างจากสารประกอบเชิงซ้อนสนามอ่อนโดยมีพลังงานการแยกสนามผลึก Δ มากกว่าพลังงานที่เกี่ยวข้องกับการจับคู่ของอิเล็กตรอน

ในการคำนวณจริงๆ แทนที่จะหาเทอมต่างๆ ที่เกิดจากโครงแบบ d^n กล่าวคือ แทนที่จะใช้การคู่ควรรัสเซลส์-ซอนด์เลอร์ (Russel-Saunders coupling scheme) ในขั้นแรกของการคำนวณ เขาใช้การก่อกวน (perturbation) ของสนามผลึกเข้ามาประยุกต์ โดยแบ่ง d-ออร์บิทัลออกเป็นกลุ่ม e_g และ t_{2g} ดังนั้น d^n จึงแยกออกเป็นเซตที่แตกต่างกันตรงการบรรจุอิเล็กตรอนใน t_{2g} และ e_g ออร์บิทัล ตัวอย่างเช่น d^2 จะแยกออกเป็น 3 เซต คือ t_{2g}^2 , $t_{2g}e_g$ และ e_g^2 เป็นต้น ตารางที่ 8.8 แสดงสถานะย่อยของโครงแบบเหล่านี้ในสนามแรง

ตารางที่ 8.8 แสดงสถานะย่อยในสนามแรง (strong field sub-states)

โครงแบบ d^n	สถานะย่อยในสนามแรง
d^1	$t_{2g} ; e_g$
d^2	$t_{2g}^2 ; t_{2g} e_g ; e_g^2$
d^3	$t_{2g}^3 ; t_{2g}^2 e_g ; t_{2g} e_g^2 ; e_g^3$
d^4	$t_{2g}^4 ; t_{2g}^3 e_g ; t_{2g}^2 e_g^2 ; t_{2g} e_g^3 ; e_g^4$
d^5	$t_{2g}^5 ; t_{2g}^4 e_g ; t_{2g}^3 e_g^2 ; t_{2g}^2 e_g^3 ; t_{2g} e_g^4$
d^6	$t_{2g}^6 ; t_{2g}^5 e_g ; t_{2g}^4 e_g^2 ; t_{2g}^3 e_g^3 ; t_{2g}^2 e_g^4$
d^7	$t_{2g}^6 e_g ; t_{2g}^5 e_g^2 ; t_{2g}^4 e_g^3 ; t_{2g}^3 e_g^4$
d^8	$t_{2g}^6 e_g^2 ; t_{2g}^5 e_g^3 ; t_{2g}^4 e_g^4$
d^9	$t_{2g}^6 e_g^3 ; t_{2g}^5 e_g^4$

จะเห็นว่าสถานะย่อยของ d^n เท่ากับ d^{10-n} ต่างกันแต่ออร์บิทัลเท่านั้น พลังงานสัมพัทธ์ของสถานะย่อยสำหรับแต่ละ d^n สามารถคำนวณได้โดยใช้ค่า CFSE ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น $t_{2g}^2 ; t_{2g} e_g$, และ e_g^2 ของโครงแบบ d^2 จะมีพลังงานตามลำดับดังนี้คือ $2(-0.4\Delta) = -0.8\Delta$ $(-0.4\Delta + 0.6\Delta) = 0.2\Delta$ และ $2(0.6\Delta) = 1.2\Delta$ เป็นต้น

ในสารประกอบเชิงซ้อนสนามอ่อน เราพูดถึงสนามผลึกรวมทั้งแรงผลักรวมทั้งแรงผลักรวมของอิเล็กตรอนซึ่งในกรณีหลังเป็นส่วนหนึ่งของรัศมีเชลล์-ซอนเดอร์คัปปลิง ในที่นี้เราจะพิจารณาผลของแรงผลักรวมของอิเล็กตรอนในสารประกอบเชิงซ้อนสนามแรง แรงผลักรวมของอิเล็กตรอนจะทำให้เกิดการจัดเรียงของอิเล็กตรอนบางแบบซึ่งเสถียรมากกว่าการจัดเรียงแบบอื่น การจัดเรียงที่ทำให้อิเล็กตรอนเดี่ยวอยู่ห่างจากกันมากที่สุดและมีสปินมากที่สุดจะเสถียรที่สุด(กฎของฮุนด์)

ในอะตอมหรือไอออนอิสระ แรงผลักรวมของอิเล็กตรอนจะทำให้เกิดเทอมต่างๆ ซึ่งมีพลังงานต่างกัน ทำนองเดียวกันในสนามผลึก เทอมต่างๆ ที่เกิดจากโครงแบบอันไดอันหนึ่งเช่น t_{2g}^2 ก็จะมีพลังงานต่างกัน สิ่งสำคัญคือเราจะต้องหาเทอมที่เกิดจากโครงแบบนี้ๆ

พลังงานสัมพัทธ์ของเทอมเหล่านั้น รวมทั้งฟังก์ชันคลื่นที่สอดคล้องกัน

ตารางที่ 8.9 ผลคูณโดยตรง (direct products) ประยุกต์ใช้กับโมเลกุลออกตะฮีดรัล

	A_1	A_2	E	T_1	T_2
A_1	A_1	A_2	E	T_1	T_2
A_2	A_2	A_1	E	T_2	T_1
E	E	E	$A_1 + A_2 + E$	$T_1 + T_2$	$T_1 + T_2$
T_1	T_1	T_2	$T_1 + T_2$	$A_1 + E + T_1 + T_2$	$A_1 + E + T_1 + T_2$
T_2	T_2	T_1	$T_1 + T_2$	$A_1 + E + T_1 + T_2$	$A_1 + E + T_1 + T_2$

ตารางที่ 8.9 เป็นตารางผลคูณโดยตรงซึ่งใช้เมื่อไหร่ก็ตามที่เราสนใจปริมาณ (quantities) ซึ่งคล้ายคลึงกัน 2 อันพร้อมๆ กัน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับโมเลกุลออกตะฮีดรัล ตัวอย่างเช่น เราสนใจสมบัติสมมาตรของอิเล็กตรอน 2 ตัว เป็นคู่กัน ไม่ใช่แต่ละตัวเดี่ยวๆ หรือเราจะใช้วิจารณ์สเปกตรัมของสถานะพื้นและสถานะเร้าของโมเลกุลไปพร้อมๆ กัน (จะสังเกตว่า ตารางที่ 8.9 นี้เราไม่ได้แสดงอตัลักษณ์ "g" และ "u" ซึ่งจริงๆ แล้วควรมี ทั้งนี้เพื่อย่นย่อมิให้ตารางใหญ่เกินไป)

ตัวอย่างเช่น พิจารณาโครงแบบ $t_{2g}e_g (d^2)$ อิเล็กตรอนตัวแรกอาจเข้าไปอยู่ในออร์บิทัลใดออร์บิทัลหนึ่งของ t_{2g} ออร์บิทัล 3 ออร์บิทัล และตัวที่สองก็อาจเข้าไปอยู่ใน e_g -ออร์บิทัลใดออร์บิทัลหนึ่ง ดังนั้นจึงมีวิธีเท่ากับ $3 \times 2 = 6$ วิธีที่จะใส่อิเล็กตรอนสองตัวเข้าไป มีฟังก์ชันคลื่นที่แตกต่างกันโดยออร์บิทัล (orbitally-different) 6 ฟังก์ชัน ตารางที่ 8.9 แสดงให้เห็นผลคูณโดยตรงของ t_{2g} (คอลัมน์ซ้ายสุด) กับ e (แถวบนสุด) ซึ่งเขียนเป็น $T_2 \times E$ จะเท่ากับ $T_1 + T_2$ หรือ $T_{2g} \times E_g = T_{1g} + T_{2g}$ (เนื่องจาก $g \times g = u \times u = g$ แต่ $u \times g = g \times u = u$) ผลบวกของดีเจเนอเรซีที่ขึ้นเป็นนัย (implied) ใน T_{1g} และ T_{2g} คือ $(3 + 3 = 6)$ ซึ่งจะเท่าหรือเหมือนกับจำนวนฟังก์ชันคลื่นออร์บิทัลที่เกิดจากโครงแบบ $t_{2g}e_g$ ($3 \times 2 = 6$) ดังนั้นฟังก์ชันคลื่นทั้งหมดจะแบ่งออกเป็นสองกลุ่มๆ ละสาม กลุ่มหนึ่งคือ T_{1g} และอีกกลุ่มหนึ่งคือ T_{2g} ที่ผ่านมารายังไม่กล่าวถึงสปิน (spin) ของอิเล็กตรอน เนื่องจาก

อิเล็กตรอนทั้งสองจะเข้าไปอยู่ในออร์บิทัลที่ต่างกันเสมอ ดังนั้น การจัดเรียงสปิน (spin arrangement) เป็นไปได้ทั้งสปินคู่ (paired) ได้สปินหนึ่ง (singlet) และสปินขนาน (parallel) ได้สปินสาม (triplet) เราสรุปได้ว่าโครงแบบ $t_{2g}e_g$ จะให้สถานะ ${}^3T_{1g}$, ${}^3T_{2g}$, ${}^1T_{1g}$ และ ${}^1T_{2g}$

ในทำนองเดียวกันนี้ เราสามารถหาได้ว่าโครงแบบ t_{2g}^2 จะมีเทอมที่เกิดขึ้นเป็น ${}^3T_{1g}$, ${}^1A_{1g}$, ${}^1E_{1g}$, ${}^1T_{2g}$ และ e_g^2 จะได้เทอม ${}^3A_{2g}$, ${}^1A_{1g}$, ${}^1E_g$

สำหรับโครงแบบอื่นๆ ก็ใช้วิธีเดียวกันในการหาเทอมต่างๆ ตารางที่ 8.10 แสดงเทอมต่างๆ ซึ่งดูออกจะซับซ้อน แต่จากการใช้กฎของฮุนด์ เราสนใจเฉพาะสถานะที่เสถียรที่สุด คือมีสปินมัลติพลีซิติสูงสุดของแต่ละโครงแบบ

การหาพลังงานสัมพัทธ์ของเทอมที่เกิดจากโครงแบบ $t_{2g}^m e_g^n$ เป็นปัญหาคล้ายคลึงกับการคำนวณพลังงานสัมพัทธ์ของเทอมที่เกิดจากโครงแบบ d^n ในรีสเซิลล์-ซอนเดอร์คัปลิง ผู้ที่หาพลังงานเหล่านี้ได้แก่ ทานาเบ (Tanabe) และ ซูกาโน (Sugano) ซึ่งเราจะได้อีกกล่าวถึงในเรื่องอิเล็กตรอนิกสเปกตราต่อไปภายหลังพร้อมๆ กันทั้งสารประกอบเชิงซ้อนสนามอ่อนและสนามแรง

ตารางที่ 8.10 เทอมที่เกิดจากโครงแบบ $t_{2g}^m e_g^n$

จำนวน d-อิเล็กตรอน	โครงแบบ	เทอมต่างๆที่เกิดขึ้น
1,9	$t_{2g}^5 e_g^4$ $e_g^6 t_{2g}^3$	${}^2T_{2g}$ ${}^2E_g$
2,8	$t_{2g}^2 e_g^4$ $t_{2g}^5 e_g^3$ $e_g^2 t_{2g}^6$	${}^3T_{1g}$, ${}^1A_{1g}$, ${}^1E_g$, ${}^1T_{2g}$ ${}^3T_{1g}$, ${}^3T_{2g}$, ${}^1T_{1g}$, ${}^1T_{2g}$ ${}^3A_{2g}$, ${}^1A_{1g}$, ${}^1E_g$
3,7	$t_{2g}^3 e_g^4$ $t_{2g}^2 e_g^4 t_{2g}^3$ $t_{2g}^2 e_g^5$ $e_g^3 t_{2g}^6$	${}^4A_g$, ${}^2E_g$, ${}^2T_{1g}$, ${}^2T_{2g}$ ${}^4T_{1g}$, ${}^4T_{2g}$, ${}^2A_{1g}$, ${}^2A_{2g}$, ${}^2E_g$, ${}^2T_{1g}$, ${}^2T_{2g}$ ${}^4T_{1g}$, ${}^2T_{1g}$, ${}^2T_{2g}$ ${}^2E_g$

จำนวน d-อิเล็กตรอน	โครงแบบ	เทอมต่างๆที่เกิดขึ้น
4,6	$t_{2g}^4; t_{2g}^2 e_g^4$	$^3T_{1g}, ^1A_g, ^1E_g, ^1T_{2g}$
	$t_{2g}^3 e_g; t_{2g}^3 e_g^3$	$^5E_g, ^3T_{1g}, ^3A_{2g}, 2^3E_g, 2^2T_{2g}, 2^3T_{1g}, ^1A_{1g}, ^1A_{2g},$ $^1E_g, 2^1T_{1g}, 2^1T_{2g}$
	$t_{2g}^2 e_g^2; t_{2g}^4 e_g^2$	$^5T_{2g}, ^3A_{2g}, ^3E_g, 3^3T_{1g}, 2^3T_{2g}, 2^1A_{1g}, ^1A_{2g}, 3^1E_g, ^1T_{1g}, 3^3T_{2g}$
	$t_{2g} e_g^3; t_{2g}^5 e_g$	$^3T_{1g}, ^3T_{2g}, ^1T_{1g}, ^1T_{2g}$
	$e_g^4; t_{2g}^6$	$^1A_{1g}$
5	$t_{2g}^5; t_{2g} e_g^4$	$^2T_{2g}$
	$t_{2g}^4 e_g; t_{2g}^2 e_g^3$	$^4T_{1g}, ^4T_{2g}, ^2A_{1g}, ^2A_{2g}, 2^2E_g, 2^2T_{2g}, 2^2T_{1g}$
	$t_{2g}^3 e_g^2$	$^6A_{1g}, ^4A_{1g}, ^4A_{2g}, 2^4E_g, ^4T_{1g}, ^4T_{2g}, 2^2A_{1g}, ^2A_{2g},$ $3^2E_g, 4^2T_{1g}, 4^2T_{2g}$

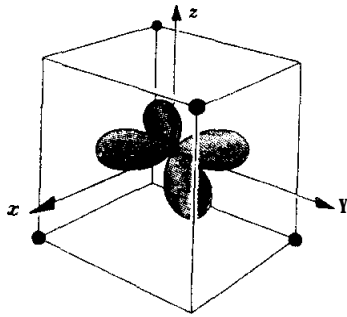
หมายเหตุ : 2^2T_{1g} หมายความว่า มีเทอม $^2T_{1g}$ ที่แตกต่างกัน 2 เทอมเกิดขึ้นในโครงแบบเดียว

8.8 เตตระฮีดรัลคอมเพล็กซ์ (Tetrahedral Complexes)

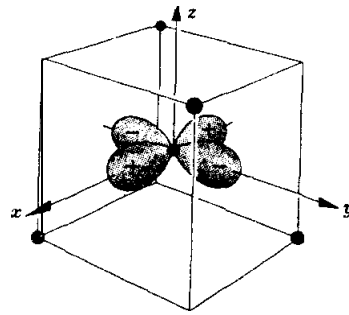
ในเตตระฮีดรัลคอมเพล็กซ์ d-ออร์บิทัลทั้งห้าของไอออนโลหะทรานซิชันก็ยังคงแยกออกเป็นสองเซต คือ d_{xy} , d_{yz} และ d_{zx} ให้สัญลักษณ์ " t_2 " ส่วนอีกเซตหนึ่งคือ $d_{x^2-y^2}$ และ d_{z^2} ให้สัญลักษณ์ " e " ให้สังเกตว่าเราจะละตัวห้อย "g" ซึ่งต่างจากออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์ แต่ผู้อ่านต้องระมัดระวังเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์สมมาตร ซึ่งไม่แน่นอนตายตัวดังที่ได้เคยกล่าวไว้ (หนังสือบางเล่มใช้ t_{2g} และ e_g เหมือนกัน)

การแยกของ d-ออร์บิทัลเป็น t_2 และ e เซตในสนามเตตระฮีดรัล แสดงในรูปที่ 8.11 ดีเจนเนอเรซีของออร์บิทัลในเซตทั้งสองอธิบายได้ด้วยเหตุผลเดียวกับออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์ เช่นเดียวกับพลังงานสัมพัทธ์ ให้สังเกตว่า พู(lobe) ของ t_2 อยู่ที่ครึ่งหนึ่งของขอบลูกบาศก์ ส่วนพูของ $d_{x^2-y^2}$ หรือ e นั้น อยู่ที่กึ่งกลางของเส้นทแยงมุม ซึ่งถือว่าห่างจากลิแกนด์มากกว่า ดังนั้นเซต e จึงเสถียรมากกว่าเซต t_2 ดังรูปที่ 8.12 ซึ่งตรงกับผลการ

ทศลงและการคำนวณ

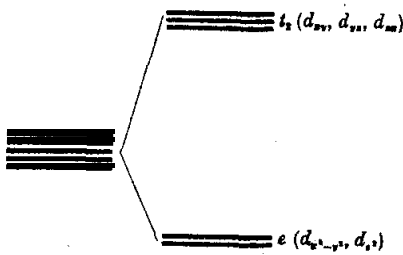

d_{xy} (d_{yz} และ d_{xz} ทำนองเดียวกัน)

$d_{x^2-y^2}$ (d_{z^2} ดีเจนเนอเรต)

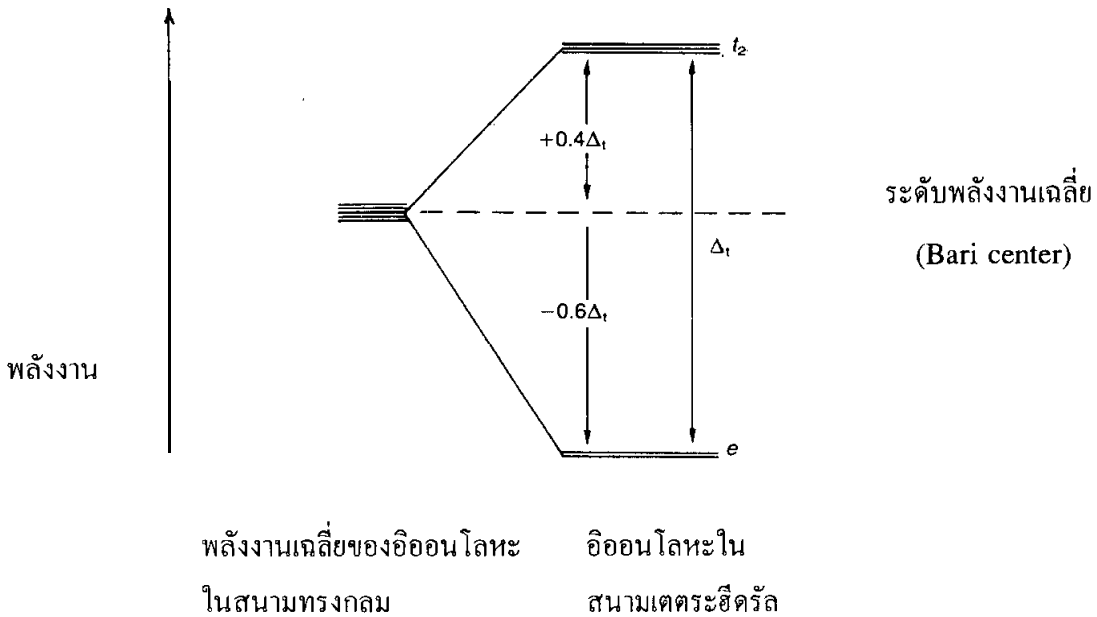
รูปที่ 8.11 d-ออร์บิทัลในสนามผลึกเตตระฮีดรัล

รูปที่ 8.12 การแยกของ d-ออร์บิทัลในสนามผลึกเตตระฮีดรัล

พลังงานการแยกของสนามเตตระฮีดรัล เราให้สัญลักษณ์ว่า Δ_t กลุ่ม t_2 -ออร์บิทัลจะมีพลังงาน $0.4 \Delta_t$ เหนือพลังงานเฉลี่ยของทั้งสองกลุ่ม และ e -ออร์บิทัลจะมีค่า $-0.6 \Delta_t$ ต่ำกว่าพลังงานเฉลี่ยดังรูปที่ 8.13

รูปที่ 8.13 แผนภาพระดับพลังงานสำหรับ d-ออร์บิทัลในสนามผลึกเตตระฮีดรัล

ขนาดของการแยกสนามผลึกเตตระฮีดรัลจะมีค่าน้อยกว่าการแยกในสนามผลึกออกเตฮีดรัล นั่นคือ $\Delta_t \approx 4/9 \Delta_o$ ถึงแม้จะเป็นลิแกนด์สนามแรงก็ตาม แต่ค่า Δ_t ก็ยังน้อยกว่า Δ_o อยู่นั่นเอง ดังนั้นเตตระฮีดรัลคอมเพล็กซ์ส่วนใหญ่จะเป็นสปีนสูง และอิเล็กตรอนมักไม่อยู่เป็นคู่กัน เหตุผลก็คือ

1. เตตระฮีดรัลคอมเพล็กซ์มีลิแกนด์เพียงสี่ตัว ดังนั้นสนามลิแกนด์จึงอ่อนเมื่อเทียบกับออกเตฮีดรัลซึ่งมีถึงหกตัว
2. ทิศทางของออร์บิทัลยังไม่ตรงกับทิศทางของลิแกนด์ทีเดียว ดังนั้นค่าการแยกสนามผลึกจึงลดลงอีกเมื่อเทียบกับออกเตฮีดรัลคอมเพล็กซ์

เนื่องจากพลังงานสัมพัทธ์ของเซตทั้งสองคือ t_2 และ e ของเตตระฮีดรัลกลับกับของออกเตฮีดรัล ดังนั้นแผนภาพการแยกของระดับพลังงานของโครงแบบ d^n ในเตตระฮีดรัล

คอมเพล็กซ์จึงกลับกับของออกตะฮีดรัลในทุกกรณี (ดูแผนภาพออร์บิทัลในบทที่ 10)

8.9 การบิดเบี้ยวของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์และทฤษฎีจาห์น-เทลเลอร์

(Distortion of Octahedral Complexes and Jahn-Teller Theory)

ในรูปออกตะฮีดรัลปกติ (regular octahedral complexes) ลิแกนด์ทั้งหกมีระยะทางอยู่ห่างจากออร์บิทัลโลหะตัวกลางเท่ากัน เราถือว่าเป็นสมมาตร(symmetrical) ตรงกันข้าม ถ้าระยะทางระหว่างโลหะและลิแกนด์ทั้งหกไม่เท่ากัน เราเรียกว่า รูปออกตะฮีดรัลที่บิดเบี้ยว (distorted octahedral complexes) การที่รูปร่างเปลี่ยนแปลงไปนั้นเราเรียกว่า การบิดเบี้ยว (distortion)

การบิดเบี้ยวของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์แยกได้เป็น 3 ชนิด คือ

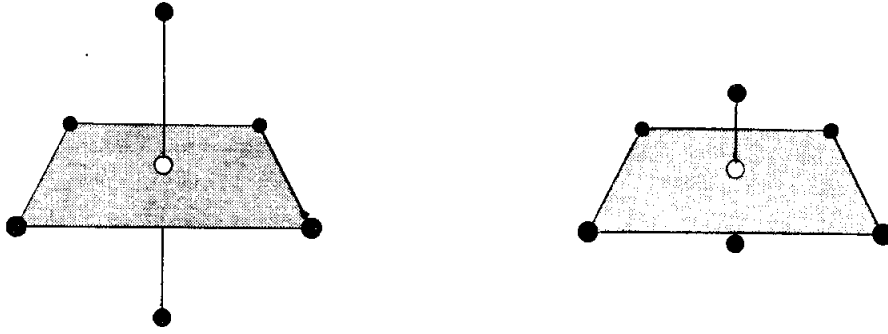
- (1) การบิดเบี้ยวซึ่งเกิดขึ้นตามแกน C_2 (digonally distorted)
- (2) การบิดเบี้ยวซึ่งเกิดขึ้นตามแกน C_3 (trigonally distorted)
- (3) การบิดเบี้ยวซึ่งเกิดขึ้นตามแกน C_4 (tetragonally distorted) ซึ่งรู้จักกันในชื่อ

เตตระโกนัลคอมเพล็กซ์ (tetragonal complexes)

เตตระโกนัลคอมเพล็กซ์ อาจได้จาก 2 วิธีคือ :

(ก) ลิแกนด์ที่อยู่ในตำแหน่งตรงกันข้าม (trans-) บนแกน z ในรูปออกตะฮีดรัล ถูกดึงออกให้ห่างจากแคตอไอออนโลหะตัวกลาง ทำให้ระยะทางยึดออกมากกว่าลิแกนด์อีกสี่ตัวในระนาบ xy เราจะได้โครงสร้างเตตระโกนัล ที่ชัดเจนก็คือโครงสร้างนี้จะมีพันธะยาว 2 พันธะตามแกน z และมีพันธะสั้น 4 พันธะในระนาบ xy ดังรูป 8.14 (ด้านซ้าย)

ตัวอย่างการบิดเบี้ยวแบบนี้ ได้แก่ คอมเพล็กซ์รูปจัตุรัสแบนราบ (square planar complexes) ของ Cu^{2+} เกือบทั้งหมดก็คือออกตะฮีดรัลที่บิดเบี้ยวไป ตัวอย่างเช่น คอมเพล็กซ์ $[Cu(NH_3)_4]^{2+}$ ในสารละลายน้ำ จริงๆ ก็คือ $[Cu(NH_3)_4(H_2O)_2]^{2+}$ ซึ่งน้ำทั้งสองโมเลกุลอยู่ห่างจาก Cu^{2+} อีอนมากกว่า NH_3 ทั้งสี่ซึ่งอยู่ในระนาบเดียวกัน ตัวอย่าง

รูปที่ 8.14 แสดงการบิดเบี้ยวแบบเตตระโกนัล 2 แบบ

อีกแบบหนึ่งได้แก่ ออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปิน-ต่ำ (low-spin octahedral complexes) ของ Ni^{2+} Pd^{2+} และ Pt^{2+} (ทั้งหมดเป็น d^8 อิออน) ซึ่งจะเกิดการบิดเบี้ยวมากและได้คอมเพล็กซ์รูปจัตุรัสแบนราบซึ่งลิแกนด์สองลิแกนด์จะอยู่ในแกน z และอยู่ห่างจากอิออนโลหะมาก ส่วนลิแกนด์อีกสี่ลิแกนด์ในระนาบ xy จะมีระยะทางจากอิออนโลหะสั้นกว่า นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของพวกผลึกเฮไลด์ของ Cu^{2+} , Cr^{2+} เช่น CuCl_2 และ CrF_2 เป็นต้น ซึ่ง Cu^{2+} แต่ละตัวจะล้อมรอบด้วยเฮไลด์อิออนหกตัวในลักษณะดังกล่าวมาแล้ว

(ข) ถ้าลิแกนด์อยู่ตรงกันข้ามในแนวแกน z อยู่ใกล้กับแคตอิออนโลหะตัวกลางมากกว่าลิแกนด์ทั้งสี่ในระนาบ xy เราก็จะได้โครงสร้างเตตระโกนัลเช่นเดียวกัน โครงสร้างนี้จะมี 2 พันธะสั้น และ 4 พันธะยาวในระนาบ xy ดังรูปที่ 8.14 (ด้านขวา) ตัวอย่างของการบิดเบี้ยวแบบที่สองนี้ได้แก่ FeF_2 เป็นต้น

สาเหตุของการบิดเบี้ยวของโครงสร้างนี้เกิดจาก d -อิเล็กตรอนที่บรรจุอยู่ในระดับ t_{2g} และ e_g ถ้า d -อิเล็กตรอนบรรจุอย่างสมมาตรใน t_{2g} และ e_g แรงผลักรับลิแกนด์ทั้งหมดจะเท่ากันหมด และรูปร่างจะเป็นออกตะฮีดรัลปกติ การจัดเรียงแบบสมมาตรของ d -อิเล็กตรอนแสดงในตารางที่ 8.11

ตารางที่ 8.11 การจัดเรียงอิเล็กตรอนแบบสมมาตร

โครงแบบอิเล็กตรอน	t_{2g}	e_g	ธรรมชาติของสนามลิแกนด์	ตัวอย่าง
d^0			แรงหรืออ่อน	$Ti^{IV}O_2$, $[Ti^{IV}F_6]^{2-}$, $[Ti^{IV}Cl_6]^{2-}$
d^3			แรงหรืออ่อน	$[Cr^{III}(ox)_3]^{3-}$, $[Cr^{III}(H_2O)_6]^{3+}$
d^5			อ่อน	$[Mn^{II}F_6]^{4-}$, $[Fe^{III}F_6]^{3-}$
d^6			แรง	$[Fe^{II}(CN)_6]^{4-}$, $[Co^{III}(NH_3)_6]^{3+}$
d^8			อ่อน	$[Ni^{II}F_6]^{4-}$, $[Ni^{II}(H_2O)_6]^{2+}$
d^{10}			แรงหรืออ่อน	$[Zn^{II}(NH_4)_6]^{2+}$, $[Zn^{II}(H_2O)_6]^{2+}$

นอกเหนือจากการจัดเรียงแบบในตารางข้างบนนี้ เป็นการจัดเรียงแบบสมมาตรทั้งนั้น อิเล็กตรอนจะผลักลิแกนด์บางตัวมากกว่าและโครงสร้างจะบิดเบี้ยวไปเนื่องจากลิแกนด์บางตัวถูกกันไม่ให้เข้าใกล้โลหะตัวกลางเท่ากับตัวอื่น เนื่องจาก e_g -ออร์บิทัลชี้ตรงไปในทิศทางของลิแกนด์ เมื่อมีอิเล็กตรอนบรรจุอยู่แบบสมมาตรทำให้ลิแกนด์บางตัวถูกผลักมากกว่าลิแกนด์ตัวอื่น ทำให้เกิดการบิดเบี้ยวของรูปร่างออกเตดริคัลอย่างมีนัยสำคัญ ขณะที่การบรรจุอย่างสมมาตรใน t_{2g} -ออร์บิทัลจะมีผลต่อรูปร่างของคอมเพล็กซ์น้อยมาก การจัดเรียงของอิเล็กตรอนที่ทำให้เกิดการบิดเบี้ยวมากแสดงในตารางที่ 8.12

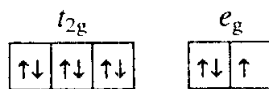
ตารางที่ 8.12 การจัดเรียงอิเล็กตรอนแบบสมมาตร

โครงแบบอิเล็กตรอน	t_{2g}	e_g	ธรรมชาติของสนามลิแกนด์	ตัวอย่าง
d^4			อ่อน (สปิน-สูง)	Cr(II), Mn(II)
d^7			แรง (สปิน-ต่ำ)	Co(II), Ni(III)
d^9			แรงหรืออ่อน	Cu(II)

ปกติ e_g -ออร์บิทัลทั้งสองคือ $d_{x^2-y^2}$ และ d_{z^2} จะดีเจนนอเรต แต่ถ้ามีการบรรจุอิเล็กตรอนอย่างสมมาตรแล้ว ดีเจนนอเรตจะหายไปและออร์บิทัลทั้งสองจะมีพลังงานต่างกัน ถ้า d_{z^2} มีอิเล็กตรอนมากกว่า $d_{x^2-y^2}$ แล้ว เมื่อลิแกนด์เข้ามาในแนวแกน z จะถูกผลักมากกว่าลิแกนด์อื่นๆ อีกสี่ตัว แรงผลักนี้ทำให้เกิดการบิดเบี้ยวโดยรูปออกตะฮีดรอนจะยืด (elongation) ออกในแนวแกน z ซึ่งก็คือการยืดออกแบบเตตระโกนัลแบบ (ก) หรือ *tetragonal elongation*

ถ้า $d_{x^2-y^2}$ มีอิเล็กตรอนบรรจุอยู่มากกว่า รูปร่างจะยืดออกตามแนวแกน x และ y แสดงว่าลิแกนด์จะเข้าใกล้แนวแกน z มากกว่า ทำให้เกิดการหด (compression) ในแนวแกนนี้ นั่นคือการหดเข้าแบบเตตระโกนัลแบบ (ข) หรือ *tetragonal compression*

ในกรณี Cu^{2+} ซึ่งมีโครงแบบ d^9

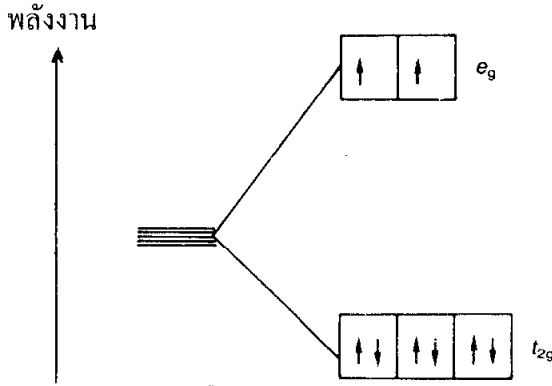

เพื่อที่จะลดแรงผลักกับลิแกนด์ อิเล็กตรอนทั้งสองจะเข้าไปอยู่ใน d_{z^2} ออร์บิทัลและอีก 1 ตัวอยู่ใน $d_{x^2-y^2}$ ด้วยเหตุนี้ลิแกนด์ทั้งสองในแนวแกน $+z$ และ $-z$ จะถูกผลักมากกว่าอีก 4 ตัวในแกน x และ y

ตัวอย่างที่ได้กล่าวมานี้แสดงว่า เมื่อใดก็ตามที่ d_{z^2} และ $d_{x^2-y^2}$ บรรจุอยู่ไม่เท่ากัน จะเกิดการบิดเบี้ยวขึ้น ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า *การบิดเบี้ยวแบบจาห์น-เทลเลอร์ (Jahn-Teller distortion)* ซึ่งทฤษฎีบทกล่าวไว้ว่า *ระบบโมเลกุลใดๆ ซึ่งไม่ใช่เส้นตรง (non-linear) สถานะอิเล็กตรอนซึ่งมีพลังงานเท่ากันจะไม่เสถียรและจะเกิดการบิดเบี้ยวบางประการเพื่อลดสมมาตรของระบบ และมีพลังงานต่ำลง* ทำให้ดีเจนนอเรตหายไป จากผลของจาห์น-เทลเลอร์นี้ ทำให้ระดับพลังงานใน e_g แยกออกจากกัน และสังเกตเห็นได้จากสเปกตรัมปรากฏการณ์เหล่านี้จะได้กล่าวอีกครั้งในเรื่องอิเล็กตรอนิกสเปกตร้าของคอมเพล็กซ์

8.10 การจัดเรียงแบบจัตุรัสแบนราบ (Square-planar Arrangements)

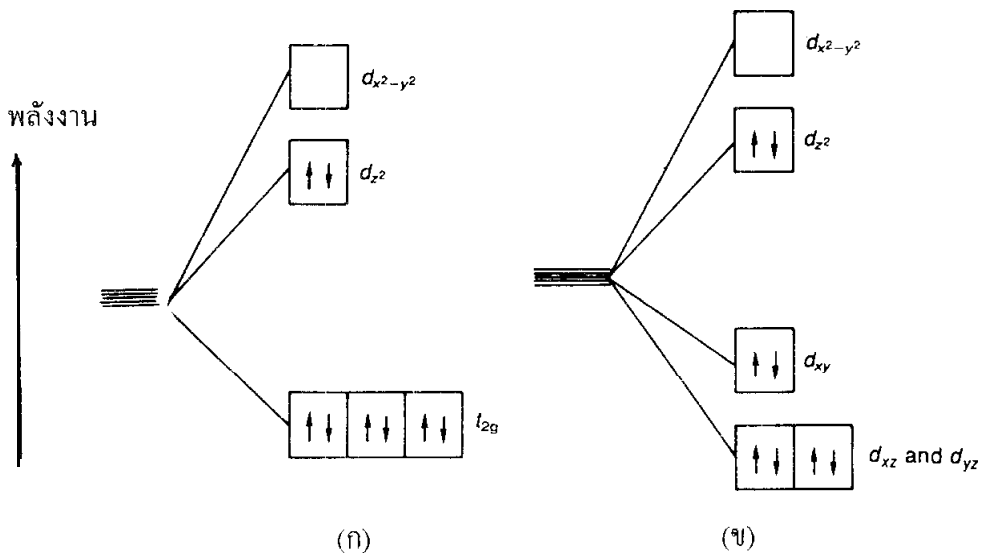
ถ้าไอออนโลหะตัวกลางมีโครงแบบ d^8 ในกรณีของลิแกนด์สนามอ่อน อิเล็กตรอนจะบรรจุใน t_{2g} 6 ตัว และใน e_g 2 ตัว ดังรูปที่ 8.15 ซึ่งออร์บิทัลจะสมมาตรกันหมด จึงได้รูปออกตะฮีดรัลปกติ ตัวอย่างได้แก่ $[\text{Ni}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ และ $[\text{Ni}(\text{NH}_3)_6]^{2+}$

รูปที่ 8.15 การจัดเรียงของ d^8 ในออกตะฮีดรัลสนามอ่อน

อิเล็กตรอนเดี่ยวใน $d_{x^2-y^2}$ จะถูกผลักโดยลิแกนด์สี่ตัว ขณะที่อิเล็กตรอนเดี่ยวใน d_{z^2} จะถูกผลักโดยลิแกนด์เพียงสองตัว ดังนั้นพลังงานของ $d_{x^2-y^2}$ จะเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับ d_{z^2} และถ้าลิแกนด์มีสนามที่แรงมากพอ ความแตกต่างของพลังงานระหว่างออร์บิทัลนี้ก็จะยิ่งมากขึ้นกว่าพลังงานที่ต้องการในการจับคู่ของอิเล็กตรอน ภายใต้สภาวะนี้จะได้การจัดเรียงที่เสถียรมากขึ้นเมื่ออิเล็กตรอนทั้งสองจับคู่กันและอยู่ใน d_{z^2} -ออร์บิทัล ส่วน $d_{x^2-y^2}$ จะว่าง ดังรูปที่ 8.16

ด้วยเหตุนี้ลิแกนด์ทั้งสี่จึงเข้ามาตามแนวแกน x และ y ได้ง่าย ขณะที่ลิแกนด์ที่เข้ามาตามแนวแกน z จะถูกผลักออกโดยอิเล็กตรอนใน d_{z^2} ดังนั้นลิแกนด์ทั้งสี่จึงเกิดพันธะกับโลหะได้คอมเพล็กซ์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและไม่สามารถเกิดคอมเพล็กซ์ออกตะฮีดรัลได้

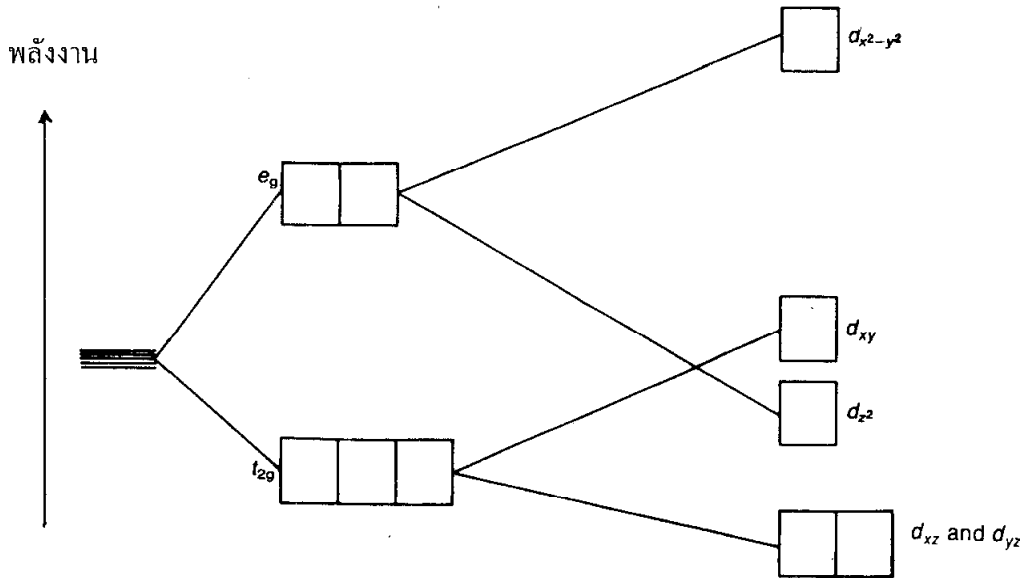

รูปที่ 8.16 การจัดเรียงของ d^8 ในออกตะฮีดรัลสนามแรงมาก แสดงการบิดเบี้ยวแบบเตตระโกนัล (ก) ระดับ e_g แยกออก (ข) t_{2g} แยกออกโดยที่ d_{xy} พลังงานสูงกว่า d_{xz} และ d_{yz}

ปริมาณการบิดเบี้ยวแบบเตตระโกนัลขึ้นอยู่กับชนิดของไอออนโลหะและลิแกนด์ บางครั้งการบิดเบี้ยวมากจนกระทั่ง d_{z^2} มีพลังงานต่ำลงไปมากกว่า d_{xy} ดังรูปที่ 8.17

ในคอมเพล็กซ์รูปจัตุรัสแบนราบของ $Co(II)$, $Ni(II)$ และ $Cu(II)$ นั้น d_{z^2} -ออร์บิทัล จะมีพลังงานใกล้เคียงกับ d_{xz} และ d_{yz} ส่วน $[PtCl_4]^{2-}$ d_{z^2} จะมีพลังงานต่ำกว่า d_{xz} และ d_{yz}

คอมเพล็กซ์รูปจัตุรัสแบนราบอาจเกิดจากไอออน d^8 ซึ่งมีสนามลิแกนด์แรง ตัวอย่าง เช่น $[Ni(CN)_4]^{2-}$ สนามผลึกจะยิ่งแรงมากขึ้นสำหรับโลหะทรานซิชันแถวที่สองและที่สาม คอมเพล็กซ์ของ $Pt(II)$ และ $Au(III)$ จะเป็นรูปจัตุรัสแบนราบ ทั้งนี้รวมทั้งสนามลิแกนด์ที่อ่อน เช่น ไอออนเฮไลด์ด้วย

รูปที่ 8.17 การบิดเบี้ยวแบบเตตระโกนัล

8.11 การประยุกต์และประโยชน์บางประการของทฤษฎีสถานะผลึก

8.11.1 สีของคอมเพล็กซ์ทรานซิชัน

เมื่อแสงสีขาวผ่านคอมเพล็กซ์ คอมเพล็กซ์นั้นอาจจะดูดกลืนแสงสีขาวไว้ทั้งหมดในกรณีที่คอมเพล็กซ์มีสีดำ หรือคอมเพล็กซ์นั้นอาจจะสะท้อนหรือปล่อยให้แสงผ่านไปทั้งหมดในกรณีที่คอมเพล็กซ์มีสีขาว และกรณีสุดท้ายคอมเพล็กซ์อาจจะดูดกลืนแสงสีขาวบางส่วนและอาจสะท้อนหรือปล่อยให้ส่วนที่เหลือผ่านไป ในกรณีนี้คอมเพล็กซ์จะมีสี การดูดกลืนแสงเกิดในช่วงแสงที่เรามองเห็นได้จากสเปกตรัมคือประมาณ $25,000$ - $14,000$ cm^{-1} สีของแสงที่ดูดกลืนต่างไปจากสีของแสงที่ผ่านออกมา ความสัมพันธ์ระหว่างสีของแสงที่ถูกดูดกลืนและที่สะท้อนออกมาแสดงในตารางที่ 8.13

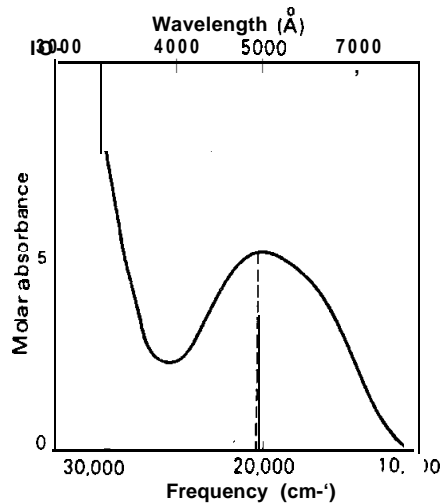

ตารางที่ 8.13 สีที่ถูกดูดกลืนและสีที่มองเห็น

สีที่มองเห็น	สีที่ถูกดูดกลืน	เลขคลื่นแสงที่ถูกดูดกลืน(ซม ⁻¹)
เหลือง-เขียว	แดง-ไวโอเล็ต	24,000 - 26,000
เหลือง	คราม	23,000 - 24,000
ส้ม	น้ำเงิน	2 - 1,000 - 23,000
แดง	น้ำเงิน-เขียว	20,000 - 2 - 1,000
ม่วง	เขียว	18,000 - 20,000
แดง-ไวโอเล็ต	เหลือง-เขียว	17,300 - 18,000
คราม	เหลือง	16,400 - 17,300
น้ำเงิน	ส้ม	15,300 - 16,400
น้ำเงิน-เขียว	แดง	12,800 - 15,300

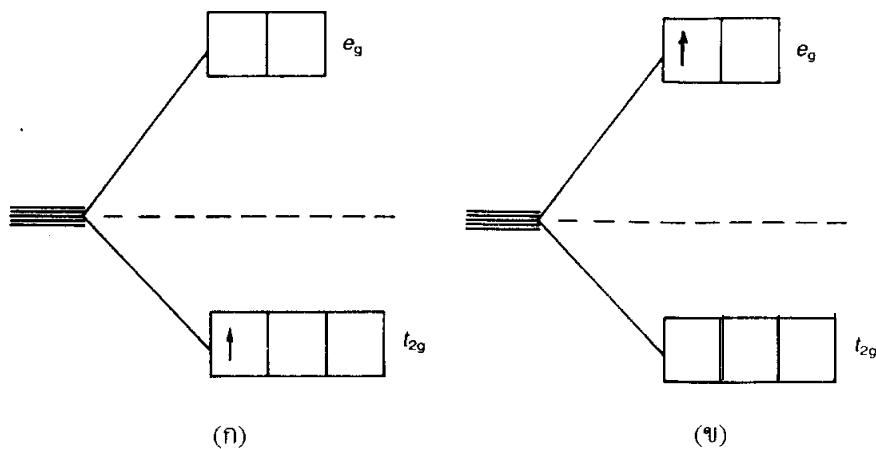
สีที่สะท้อนออกมาให้เรามองเห็นนั้นเรียกว่าสีองค์ประกอบ(complementary colour) ของแสงที่ถูกดูดกลืน และนั่นคือสีของคอมเพล็กซ์นั่นเอง ตัวอย่างเช่น $[\text{Cu}(\text{H}_2\text{O})_4]^{2+}$ มีสีน้ำเงิน (blue) เพราะดูดกลืนแสงสีส้ม (orange) ไว้ ส่วน $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]^{2+}$ มีสีไวโอเล็ต (violet) เพราะดูดกลืนแสงสีเหลือง-เขียว (yellow-green) ไว้ สำหรับ $[\text{Ti}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$ จะดูดกลืนแสงสีเขียว (green) ไว้จึงมองเห็นเป็นสีม่วง (purple) อีออนคอมเพล็กซ์ซึ่งดูดกลืนแสงในช่วงอินฟราเรดคือ $\bar{\nu} < 14,000 \text{ ซม}^{-1}$ หรือช่วงอัลตราไวโอเล็ต ($\bar{\nu} > 25,000 \text{ ซม}^{-1}$) จะไม่มีสี ตัวอย่างเช่น CuSO_4 ที่ปราศจากน้ำ จะดูดกลืนแสงช่วงอินฟราเรด ส่วน $[\text{Cu}(\text{CN})_4]^{2-}$ จะดูดกลืนแสงในช่วงอัลตราไวโอเล็ต ทั้งสองอีออนจะไม่มีสี (colourless)

จากการศึกษาสเปกตรัมของการดูดกลืนในช่วงที่มองเห็นได้ สามารถที่จะทำนายสีของคอมเพล็กซ์ได้ ตัวอย่างเช่น $[\text{Ti}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$ จะแสดงพีค(peak)ของการดูดกลืนสูงสุดที่ $20,300 \text{ ซม}^{-1}$ (รูปที่ 8.18)

รูปที่ 8.18 สเปกตร้าของการดูดกลืนในช่วงที่มองเห็นได้ และช่วงอัลตราไวโอเล็ตของ $[\text{Ti}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$

ส่วนที่ชันในช่วง 27,000 - 30,000 cm^{-1} ก็คือการถ่ายโอนประจุ (charge transfer) ในช่วงอัลตราไวโอเล็ต เนื่องจาก Ti^{3+} เป็น d^1 มีอิเล็กตรอนเพียงตัวเดียวใน t_{2g} -ออร์บิทัล คอมเพล็กซ์จึงดูดกลืนแสงเพื่อที่จะผลักดันให้อิเล็กตรอนขึ้นไปยัง e_g -ออร์บิทัล ดังรูปที่ 8.19 ในกรณีนี้พลังงานของแสงที่ถูกดูดกลืนจะเท่ากับค่า Δ_0 เนื่องจาก 1 กิโลจูลต่อโมล = 83.7 cm^{-1} ดังนั้นสำหรับค่า Δ_0 สำหรับ $[\text{Ti}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+} = 20,300/83.7 = 243$ กิโลจูลต่อโมล

รูปที่ 8.19 โครงแบบ d^1 (ก) สถานะพื้น (ข) สถานะเร้า

วิธีนี้เป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการหาค่า Δ_0 อย่างไรก็ตามค่า Δ_0 สามารถหาได้จากค่าการทดลองของพลังงานแลตติซและจากการคำนวณสมการบอร์น-ลองเด

เนื่องจากเรทราบค่า Δ_0 ของ $[\text{Ti}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$ ซึ่งมีอิเล็กตรอน 1 ตัวอยู่ใน e_g หรือ $0.4 \Delta_0$ ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย ดังนั้น ค่า CFSE ในกรณีนี้ย่อมเท่ากับ $0.4 \times 243 = 97$ กิโลจูลต่อโมล

8.11.2 จำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยวและสมบัติทางแม่เหล็กของออกตะฮีดรัล

คอมเพล็กซ์

ทฤษฎีสนามผลึกช่วยในการหาจำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยวในออกตะฮีดรัลสปิน-สูงและสปิน-ต่ำ ขณะเดียวกันจากสูตรเฉพาะสปิน (spin-only formula)

$\mu_s = \sqrt{n(n+2)} \text{ BM}$ * เราสามารถหาค่าโมเมนต์แม่เหล็ก, μ_s ของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์ทั้งสองชนิดได้ (n คือจำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยว)

ค่าของ μ_s คำนวณได้จากสมการข้างบนดังกล่าวแล้ว ส่วนค่า μ_J และ μ_{s+L} ได้คำนวณไว้แล้วสำหรับออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปิน-สูงของไอออน $2+$ และ $3+$ บางตัว (ตารางที่ 8.14) โดยใช้สมการดังต่อไปนี้ :

$$\mu_J = g \sqrt{J(J+1)} \text{ B M}$$

เมื่อ g เป็นปัจจัยการแยกลองเด (Lande' splitting factor)

$$g = 1 + \frac{J(J+1) + S(S+1) - L(L+1)}{2J(J+1)}$$

$$\mu_{s+L} = \sqrt{4S(S+1) + L(L+1)} \text{ B M}$$

---

* BM : หน่วยของโมเมนต์แม่เหล็กเป็นบอร์ แมกเนตอน (Bohr manetons)

ตารางที่ 8.14 ค่าของ μ_s , μ_{s+L} , μ_J และ μ_{exp} (หน่วย BM) สำหรับโครงแบบ d^n ของอนุกรมทรานซิชันแถวแรกในออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปีน-สูง

โครงแบบ d^n	ไอออน	เทอมสถานะพื้นของไอออนอิสระ	n_1 และ n_2 ($n_1 = n_2$)	μ_s	μ_{s+L}	μ_J	μ_{exp}
d^1	Ti ³⁺	² D _{3/2}	1	1.73	3.00	1.55	1.73-1.85
d^2	V ³⁺ , Ti ²⁺	³ F ₂	2	2.83	4.47	1.63	2.75-2.85
d^3	V ²⁺	⁴ F _{3/2}	3	3.87	5.20	0.70	3.80-3.90
	Cr ³⁺	⁴ F _{3/2}	3	3.87	5.20	0.70	3.70-3.90
d^4	Cr ²⁺	⁵ D ₀	4	4.90	5.48	0.0	4.75-4.90
	Mn ³⁺	⁵ D ₀	4	4.90	5.48	0.0	4.90-5.00
d^5	Mn ²⁺	⁶ S _{5/2}	5	5.92	5.92	5.92	5.65-6.10
	Fe ³⁺	⁶ S _{5/2}	5	5.92	5.92	5.92	5.70-6.00
d^6	Fe ²⁺	⁵ D ₄	4	4.90	5.48	6.71	5.10-5.70
	Co ³⁺	⁵ D ₄	4	4.90	5.48	6.71	~5.4
d^7	Co ²⁺	⁴ F _{9/2}	3	3.87	5.20	6.63	4.30-5.20
d^8	Ni ²⁺	² F ₄	2	2.83	4.47	5.59	2.80-4.00
d^9	Cu ²⁺	² D _{5/2}	1	1.73	3.00	3.55	1.70-2.20

หมายเหตุ : n_1 และ n_2 คือจำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยวในไอออนโลหะอิสระและเมื่อเกิดคอมเพล็กซ์

ส่วนตารางที่ 8.15 แสดงค่า μ_s ของออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปีน-ต่ำ เพื่อที่จะเปรียบเทียบในตารางทั้งสอง จะมีค่าโมเมนต์แม่เหล็กจากการทดลองไว้ด้วย(นั่นคือค่า μ_{exp})

(1) จากทฤษฎีสนามผลึก เนื่องจากจำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยวในไอออนโลหะตัวกลาง d^4 - d^7 ในคอมเพล็กซ์สปีน-สูงและสปีน-ต่ำต่างกัน ดังนั้นค่า μ_{exp} สำหรับไอออนทั้งสองชนิดนี้จึงต่างกันด้วย

(2) ไอออนส่วนใหญ่ในอนุกรม โดยเฉพาะครั้งแรกของตาราง ค่าของ μ_s สำหรับคอมเพล็กซ์สปีน-สูงมักจะสอดคล้องกับค่าทางการทดลอง μ_{exp}

ตารางที่ 8.15 ค่าของ μ_S และ μ_{exp} (หน่วย BM) สำหรับโครงแบบ d^4-d^7 ในออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปิน-ต่ำ

โครงแบบ d^n	ไอออน	เทอมสถานะพื้นของไอออนอิสระ	n_1	n_2	μ_S	μ_{exp}
d^4	Cr^{2+}	$^5D_0$	4	2	4.90	3.20-3.30
	Mn^{3+}	$^5D_0$	4	2	4.90	3.18
d^5	Mn^{2+}	$^6S_{5/2}$	5	1	5.92	1.80-2.10
	Fe^{3+}	$^6S_{5/2}$	5	1	5.92	2.00-2.50
d^6	Fe^{2+}	$^5D_4$	4	0	4.90	~0.00
	Co^{3+}	$^5D_4$	4	0	4.90	~
d^7	Co^{2+}	$^3F_{9/2}$	3	1	3.87	1.80-2.00

(3) ในกรณีของคอมเพล็กซ์สปิน-สูง ค่าโมเมนต์แม่เหล็กจากการทดลองมักจะสูงกว่า μ_S แต่มักจะน้อยกว่า μ_{S+L} ทั้งนี้เนื่องจากโมเมนต์ออร์บิทัลบางส่วนมอดไป (รายละเอียดในเรื่องสมบัติทางแม่เหล็กของคอมเพล็กซ์)

(4) ไอออน d^5 เช่น Mn^{2+} และ Fe^{3+} ซึ่งมีเทอมสถานะพื้น S (นั่นคือ $L = 0$) ค่า μ_S , μ_{S+L} และ μ_J จะเท่ากันหมดสำหรับคอมเพล็กซ์สปิน-สูง

(5) ประโยชน์ของตารางซึ่งมีอิเล็กตรอนเดี่ยวและค่าโมเมนต์แม่เหล็ก ทำให้เราสามารถหา

ก. สถานะเวเลนซ์ของไอออนโลหะในคอมเพล็กซ์ออกตะฮีดรัลที่กำหนดให้

ข. ธรรมชาติของการเกิดพันธะในคอมเพล็กซ์ (นั่นคือคอมเพล็กซ์นั้นเป็นสปิน-สูงหรือสปิน-ต่ำ หรือมีจำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยวเท่าใด)

ตัวอย่างเช่น ออกตะฮีดรัลคอมเพล็กซ์ของโคบอลต์ตัวหนึ่งวัดค่าโมเมนต์แม่เหล็กได้ 4.5 BM (นั่นคือ $Hg[Co(CNS)_4]$) สรุปได้ว่า (1) โคบอลต์นั้นต้องเป็น $Co^{2+} \rightarrow d^7$ และ (2) เป็นคอมเพล็กซ์สปิน-สูง เป็นต้น

ในออกเตฮีดรัลคอมเพล็กซ์สปิน-ต่ำ ค่าโมเมนต์แม่เหล็กจากการทดลอง μ_{exp} จะน้อยกว่าค่า μ_s ที่คำนวณจากออร์บิทัลของโลหะอิสระ ซึ่งข้อเท็จจริงนี้สามารถใช้งบ่งได้ว่าเป็นคอมเพล็กซ์สปิน-สูงหรือสปิน-ต่ำ ถ้าค่า $\mu_{exp} < \mu_s$ จะเป็นคอมเพล็กซ์สปิน-ต่ำ นอกจากนั้นแล้วเป็นสปิน-สูง

8.11.3 ผลของการแยกสนามผลึก

เราได้เคยกล่าวมาแล้วว่าสนามผลึกของออกเตฮีดรัลคอมเพล็กซ์ทำให้ออร์บิทัลแยกออกเป็น t_{2g} และ e_g และการบรรจุอิเล็กตรอนซึ่งมีโครงแบบ d^0-d^{10} จะทำให้ค่าพลังงานเสถียร สนามผลึกต่างๆ กัน ทั้งในสนามอ่อนและสนามแรง จากสูตร :

$$CFSE_{oct} = [-0.4p + 0.6q] \Delta_o$$

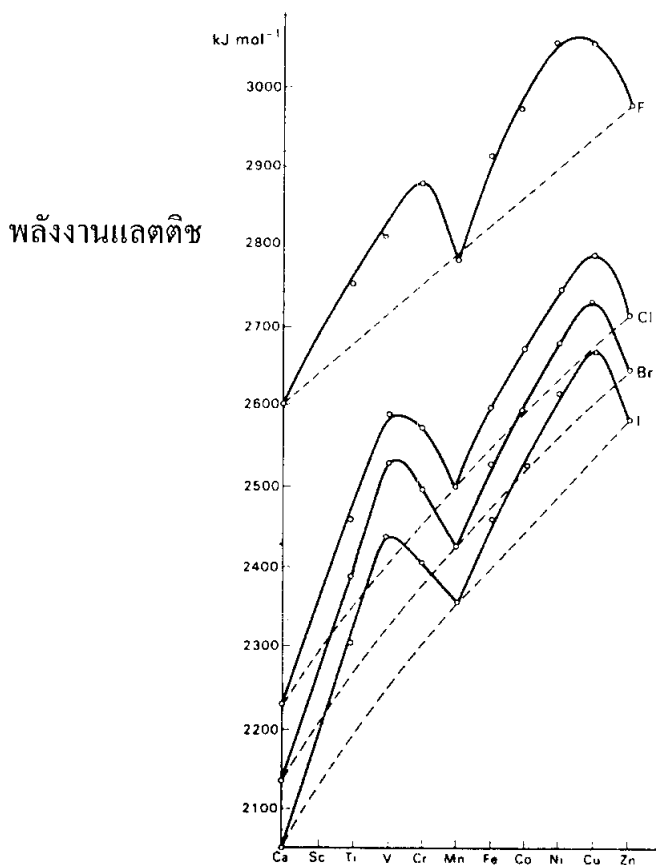
เมื่อ p และ q เป็นจำนวนอิเล็กตรอนใน t_{2g} และ e_g -ออร์บิทัล ตามลำดับ

เราจะพบว่า CFSE จะมีค่าเป็นศูนย์สำหรับออร์บิทัลที่มีโครงแบบ d^0 และ d^{10} ทั้งในสนามแรงและสนามอ่อน และจะมีค่าเป็นศูนย์สำหรับโครงแบบ d^5 ในสนามอ่อนด้วย ส่วน

ตารางที่ 8.16 พลังงานแลตติซจากการวัดและการคำนวณ

สารประกอบ	โครงสร้าง	พลังงานแลตติซ ที่วัดได้ (กิโลจูลต่อโมล)	พลังงานแลตติซ ที่คำนวณได้ (กิโลจูลต่อโมล)	ผลต่าง (กิโลจูลต่อโมล)
NaCl	โซเดียมคลอไรด์	-764	-764	0
AgCl	โซเดียมคลอไรด์	-916	-784	-132
AgBr	โซเดียมคลอไรด์	-908	-759	-149
MgF ₂	รูไทล์	-2908	-2915	+7
MnF ₂	รูไทล์	-2770	-2746	-24
FeF ₂	รูไทล์	-2912	-2752	-160
NiF ₂	รูไทล์	-3046	-2917	-129
CuF ₂	รูไทล์	-3042	-2885	-159

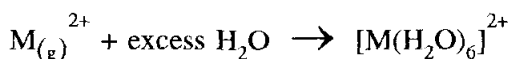
โครงแบบอื่นๆ จะเพิ่มเสถียรภาพทางเทอร์โมไดนามิก (thermodynamic stability) ของคอมเพล็กซ์ ด้วยเหตุนี้สารประกอบโลหะทรานซิชันหลายตัวจะมีค่า พลังงานแลตติซ (lattice energy) สูงกว่าที่ได้จากการคำนวณ ตรงกันข้ามสารประกอบในธาตุหมู่หลักจะมีค่าพลังงานแลตติซจากการวัดและการคำนวณใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพราะไม่มีค่า CFSE (ตารางที่ 8.16) สำหรับ MnF_2 จะเห็นว่าค่าทั้งสองใกล้เคียงกัน เนื่องจากมีโครงแบบ d^5 ในสนามอ่อน ค่า CFSE จึงเป็นศูนย์

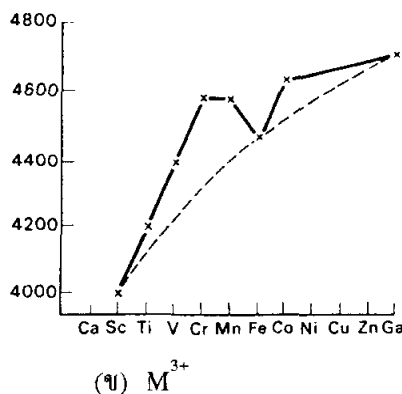
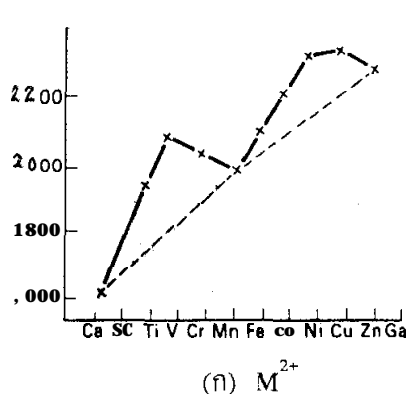
รูปที่ 8.20 ค่า CFSE ของไอออนของอนุกรมธาตุทรานซิชันแถวแรก

รูปที่ 8.20 แสดงการพล็อตของพลังงานแลตติซกับเฮไลด์ของธาตุทรานซิชันแถวแรกในเวเลนซ์สอง ในสถานะของแข็ง เลขโคออร์ดิเนชันของโลหะเหล่านี้เท่ากับ 6 ดังนั้นโครงสร้างจึงเหมือนกับออกตะฮีดรอลคอมเพล็กซ์ กราฟของแต่ละเฮไลด์แสดงจุดต่ำที่สุดที่ Mn^{2+} ซึ่งมีโครงแบบ d^5 ในสนามอ่อน จึงไม่มีค่า CFSE เช่นเดียวกับโครงแบบ d^0 และ d^{10} เส้นประที่ผ่าน Ca^{2+} , Mn^{2+} และ Zn^{2+} แสดงถึงค่าพลังงานเสถียรเป็นศูนย์ จุดต่างๆ บนเส้นที่บ่งเหนือเส้นประนั้น แสดงถึง CFSE ของโลหะนั้นๆ

พลังงานไฮเดรชัน(hydration energies) ของไอออน M^{2+} ของธาตุทรานซิชันแถวแรกแสดงในรูปที่ 8.21 (ก)

ไอออน Ca^{2+} , Mn^{2+} และ Zn^{2+} มีโครงแบบ d^0 , d^5 และ d^{10} จึงมีค่า CFSE เป็นศูนย์ ระยะทางของจุดต่างๆ เหนือเส้นประ ก็คือค่า CFSE ของไอออนต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับค่าที่ได้ทางสเปกโทรสโคปี กราฟซึ่งคล้ายคลึงกันของ M^{3+} แสดงในรูปที่ 8.21(ข) ในกรณีนี้ สปีซีที่เป็น d^0 , d^5 และ d^{10} คือ Sc^{3+} , Fe^{3+} และ Ga^{3+}

รูปที่ 8.21 เอนทาลปีของการไฮเดรชันสำหรับ M^{2+} และ M^{3+} เป็นกิโลจูลต่อโมล

โดยปกติรัศมีไอออนจาก $Ca^{2+} \rightarrow Zn^{2+}$ น่าจะลดลงเนื่องจากประจุนิวเคลียสเพิ่ม และ d-อิเล็กตรอนมีการกั้นไม่ดี จากการพล็อตรัศมีต่างๆ เหล่านี้ ในรูปที่ 8.22 จะพบว่าการลดลงของรัศมีไม่สม่ำเสมอ เช่นเดียวกับเส้นประจะเป็นเส้นที่มีโครงแบบ d^0 , d^5 และ d^{10}

เนื่องจาก d-ออร์บิทัลจะว่าง บรรจุก่อครั้งหนึ่งและบรรจุก่อเต็ม ทำให้การจัดเรียงแบบนี้เป็นสนามที่สมมาตรรอบนิวเคลียส ใน Sc^{2+} และ Ti^{2+} อิเล็กตรอนอยู่ใน t_{2g} ซึ่งไม่ตรงกับลิแกนด์ ลิแกนด์จึงถูกดึงเข้าใกล้นิวเคลียสมากกว่า ใน V^{2+} จะให้ผลที่มากกว่า ที่ Cr^{2+} อิเล็กตรอนเริ่มเข้าไปอยู่ใน e_g 1 ตัว และตรงกับลิแกนด์จึงกันไม่ให้ถูกดึงเข้าใกล้นิวเคลียส รัศมีจึงเพิ่มขึ้น และจะเพิ่มมากขึ้นเมื่อบรรจุก่อตัวที่สองใน Mn^{2+} e_g -ออร์บิทัลจะยังกันจันค่ารัศมีของ Mn^{2+} มีค่าใกล้เคียงกับที่ควรจะเป็น การต่อเนื่องของการเปลี่ยนขนาดจะซ้ำอีกในครึ่งหลังของอนุกรมดังแสดงในรูป

รูปที่ 8.22 รัศมีไอออนออกตะฮีดรัล ของ M^{2+} สำหรับธาตุทรานซิชันแถวแรก

8.12 ข้อจำกัดของทฤษฎีสถานะผลึก(Limitations of CFT)

(ก) ทฤษฎีสถานะผลึกพิจารณาเฉพาะ d-ออร์บิทัลของไอออนโลหะ โดยไม่คำนึงถึง s, P_x , P_y , P_z และ π -ออร์บิทัลของลิแกนด์ ดังนั้นการเกิดพันธะ- π ในคอมเพล็กซ์จะอยู่นอกเหนือทฤษฎีนี้

(ข) ทฤษฎีสถานะผลึกไม่สามารถให้คำอธิบายเกี่ยวกับความแรงสัมพัทธ์ (relative strength) ของลิแกนด์ได้อย่างน่าพอใจ ตัวอย่างเช่น ทำไม H_2O จึงเป็นลิแกนด์ที่แรงกว่า OH^- ในอนุกรมสเปกโตรเคมี

(ค) ในทฤษฎีสถานามผลึก พันธะระหว่างโลหะและลิแกนด์ถือว่าเป็นออร์บิทัล
บริสุทธิ ดังนั้นผลใดๆ ที่เกิดจากโคเวเลนต์ (covalency) โดยตรงจะไม่สามารถอธิบายได้
ด้วยทฤษฎีนี้

แบบฝึกหัดและคำถามท้ายบท

- 8.1 อีออน $[\text{PaF}_8]^{3-}$ มีการจัดเรียงของลิแกนด์รอบอะตอม Pa เป็นรูปลูกบาศก์ จงหาแบบการแยก (splitting pattern) ของ d-ออร์บิทัล ของอีออนนี้ สมมติว่าเราสามารถเตรียมอนุกรมของโมเลกุลซึ่งมีโครงแบบ d^1-d^{10} ท่านคิดว่าโครงแบบใดจะให้ความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างคอมเพล็กซ์สนามอ่อนและสนามแรง
- 8.2 จงหาเทอมต่างๆ ที่เกิดจากโครงแบบ e_g^2 โดยอาศัยตารางผลคูณโดยตรง
- 8.3 การแยกของ f-ออร์บิทัลโดยสนามผลึกปกติจะมีค่าน้อยมาก ถ้าสมมติว่า ค่าการแยกสนามผลึกมีค่ามาก จงสร้างแผนภาพการกระจายของอิเล็กตรอนในเซตต่างๆ ของ f-ออร์บิทัล ในทำนองเดียวกับของ d-ออร์บิทัล
- 8.4 จงเขียนแผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงของแบบการแยก (splitting pattern) ของ d-ออร์บิทัลจากคอมเพล็กซ์รูปร่างออกตะฮีดรัลไปเป็นการบิดเบี้ยวแบบเตตระโกนัล และในที่สุดกลายเป็นคอมเพล็กซ์รูปจัตุรัสแบนราบ
- 8.5 จงเขียนแผนภาพระดับพลังงานและการบรรจุอิเล็กตรอนของออร์บิทัลในคอมเพล็กซ์ต่อไปนี้ :
- (ก) d^6 ออกตะฮีดรัล สปิน-ต่ำ
  - (ข) d^9 เตตระโกนัลแบบยี่ดออก
  - (ค) d^8 จัตุรัสแบนราบ
  - (ง) d^6 เตตระฮีดรัล
- จากนั้นจงคำนวณค่าที่แตกต่างกันของพลังงานเสถียรสนามผลึก (CFSE) ระหว่างคอมเพล็กซ์(ก) และ(ง) ในหน่วย Δ_0 สมมติว่าเป็นลิแกนด์สนามแรง (หมายเหตุ: เตตระฮีดรัลมีแต่คอมเพล็กซ์สปิน-สูง)
- 8.6 จงคำนวณพลังงานเสถียรสนามผลึก (CFSE) สำหรับอีออน d^8 เช่น Ni^{2+} ในคอมเพล็กซ์รูปร่างออกตะฮีดรัลและเตตระฮีดรัล (ในหน่วยของ Δ_0) ท่านคิดว่าคอมเพล็กซ์แบบใดจะเสถียรมากที่สุด

- 8.7 จงคำนวณค่าโมเมนต์แม่เหล็กเฉพาะสปินสำหรับไอออน d^8 ในสนามผลึกออกตะซีดรัลจัตุรัสแบนราบ และเตตระซีดรัล
- 8.8 ถ้าค่าการดูดกลืนมากที่สุดของ $d-d$ พีกสำหรับ $[\text{Ti}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$ เกิดที่ $20,300 \text{ cm}^{-1}$ จงทำนายว่า $[\text{Ti}(\text{CN})_6]^{3-}$ และ $[\text{Ti}(\text{Cl})_6]^{3-}$ จะเกิดพีกที่ใด
- 8.9 ท่านคิดว่าค่า CFSE และค่าโมเมนต์แม่เหล็กสำหรับคอมเพล็กซ์ต่อไปนี้ควรเป็นอย่างไร (ก) $[\text{CoF}_6]^{3-}$ (ข) $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$ (ค) $[\text{Fe}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ (ง) $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}$ (จ) $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$
- 8.10 จากการทดลองปรากฏว่าพลังงานไฮเดรชันของ Cr^{2+} เท่ากับ 110 kJ mol^{-1} ถ้า Δ_0 ของ $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ มีค่าเท่ากับ $13,900 \text{ cm}^{-1}$ จงคำนวณพลังงานไฮเดรชันเมื่อไม่มีค่าพลังงานเสถียรสนามผลึก
- 8.11 ถ้าค่าพลังงานจับคู่ (P) สำหรับ $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ มีค่าเท่ากับ $23,000 \text{ cm}^{-1}$ และขนาดของ Δ_0 เท่ากับ $13,900 \text{ cm}^{-1}$ จงคำนวณ CFSE สำหรับไอออนคอมเพล็กซ์นี้ทั้งสถานะสปินสูงและสปินต่ำ ท่านคิดว่าสถานะใดจะเสถียรกว่า
- 8.12 กำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับขนาดของ Δ_0 และพลังงานจับคู่ (P) สำหรับคอมเพล็กซ์ออกตะซีดรัลดังต่อไปนี้
- (1) $\Delta_0 > P$ (2) $\Delta_0 = P$ (3) $\Delta_0 < P$
- จงทำนายสถานะสปินสำหรับไอออนต่างๆ ดังต่อไปนี้ (ก) d^8 (ข) d^4 (ค) d^6
- 8.13 จงหาจำนวนอิเล็กตรอนเดี่ยว (n) สำหรับคอมเพล็กซ์ต่อไปนี้ :
- (ก) $[\text{VF}_6]^{3-}$ (ข) $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{4-}$ (ค) $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$ (ง) $[\text{RhCl}_6]^{3-}$
- 8.14 คอมเพล็กซ์ตัวใดของกลุ่มต่อไปนี้ที่มีค่า Δ_0 มากกว่า
- (ก) $[\text{Co}(\text{CN})_6]^{3-}$ และ $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$
- (ข) $[\text{Co}(\text{NH}_3)_6]^{3+}$ และ $[\text{CoF}_6]^{3-}$
- (ค) $[\text{Co}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$ และ $[\text{Rh}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$
- (ง) $[\text{Co}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$ และ $[\text{Co}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$